

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ АСОСИДАГИ
БИР МАРТАЛИК ИЛМий КЕНГАШ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ

БУМАТОВА АИДАХОН МЕРГАНОВНА

ШАРҚ ЛИРИК ЖАНРЛАРИНИНГ ИНГЛИЗЧА ТАРЖИМАЛАРИДА
ШАКЛИЙ - СЕМАНТИК ВА ПОЭТИК УЙҒУНЛИК
(ҒАЗАЛ ВА РУБОИЙ МИСОЛИДА)

10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва таржимашунослик

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент-2020

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Contents of dissertation abstract of doctor of philosophy (PhD) on Philological
Sciences**

**Оглавление автореферата доктора философии (PhD) по филологическим
наукам**

Буматова Аидахон Мергановна

Шарқ лирик жанрларининг инглизча таржималарида шаклий -
семантик ва поэтик уйғунлик (ғазал ва рубоий мисолида). 2

Bumatova Aidakhon Merganovna

Formal-semantic and poetic harmony in the English translations of Oriental
lyric genres (in the examples of ghazal and rubai). 24

Буматова Аидахон Мергановна

Формально-семантическая и поэтическая гармония в английских
переводах восточных лирических жанров (на примере газели и
рубаи). 45

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works
Список опубликованных работ 49

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ АСОСИДАГИ
БИР МАРТАЛИК ИЛМий КЕНГАШ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ

БУМАТОВА АИДАХОН МЕРГАНОВНА

ШАРҚ ЛИРИК ЖАНРЛАРИНИНГ ИНГЛИЗЧА ТАРЖИМАЛАРИДА
ШАКЛИЙ - СЕМАНТИК ВА ПОЭТИК УЙҒУНЛИК
(ҒАЗАЛ ВА РУБОИЙ МИСОЛИДА)

10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва таржимашунослик

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент-2020

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2017.3.PhD/Fil343 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (www.navoiy-uni.uz) ва "ZiyoNet" Ахборот таълим порталида (www.ziyo.net) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Сирожиiddинов Шўҳрат Самариддинович
филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Кулмаматов Дусмамат Сатторович
филология фанлари доктори, профессор

Салиева Заррина Илҳомовна
филология фанлари номзоди, доцент

Етакчи ташкилот:

Бухоро давлат университети

Диссертация ҳимояси Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузуридаги DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 рақамли Илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгашнинг 2020 йил "19" декабр соат 14:00 даги мажлисида бўлиб ўтди. (Манзил: 100100, Тошкент, Яккасарой тумани, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz); e-mail: monitoring@navoiy-uni.uz.)

Диссертация билан Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (823 рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100100, Тошкент, Яккасарой тумани, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

Диссертация автореферати 2020 йил "9" декабр куни тарқатилди.
(2020 йил "09" декабр даги 1 рақамли реестр баённомаси).

Х.А.Дадабоев

Илмий даражадар берувчи Илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш раиси, филол.ф.д., профессор

Қ.У.Пардаев

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш илмий котиби, филол.ф.д.

С.Э.Нормаматов

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш қошидаги илмий семинар раиси, филол.ф.д.

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳонда Шарқ адабиётига қизиқиш унинг ўзига хос романтизми, жозибадор рухий-маънавий лаззат ва завқ манбаи бўлган оҳанги ва фалсафий маънодорлиги туфайли ҳамisha катта бўлган. Мусулмон Шарқининг буюк шоирлари томонидан яратилган мумтоз асарлар жаҳонда умумбашарий қадриятларни тарғиб этиш, инсон камолоти билан боғлиқ идеалларни куйлаш орқали кишилик жамияти тараққиётига хизмат қилган. Дарҳақиқат, “Адабиёт халқнинг юраги, элнинг маънавияти кўзгуси. Бугунги мураккаб замонда одамлар қалбига йўл топиш, уларни эзгу мақсадларга илҳомлантиришда адабиётнинг таъсирчан кучи бекиёс”¹.

Дунёда оммавий маданият, хусусан, постмодернизм иллатлари инсон тарбиясига ўз таъсирини ўтказётган бир даврда Шарқ адабиётига бўлган эътибор янада кучаймоқда. Ўз вақтида таржима орқали Ғарб адабиётига кириб келган, Гёте севиб ўқиган ва қаттиқ таъсирланган Ҳофиз ғазаллари бугун чет элларда яна машҳур бўлмоқда. Форс адабиётининг машҳур сиймолари Умар Хайём, Ҳофиз Шерозий, Саъдий Шерозий, Жалолиддин Румий асарлари таржима воситасида минглаб европаликларнинг сеvimли китобларига айланиб улгурди. Бироқ, минг афсуски, ўзбек мумтоз адабиёти намуналари коммунистик тузум мафкураси туфайли ғарб тилларига таржима қилинмади ва чет эл китобхонлари учун номаълумлигича қолди. Ҳолбуки, Алишер Навоий, Лутфий, Заҳириддин Бобур, Мунис Хоразмий, Огаҳий, Фурқат, Амир Умархон, Нодирабегим, Увайсий, Феруз каби яна ўнлаб ўзбек шоирларининг асарлари жаҳон адабиёти дурдоналари қаторидан муносиб ўрин олиши мумкин эди.

Ўзбекистон мустақилликка эришгач, айрим фидойи ўзбек таржимонларининг ташаббуси билан Алишер Навоий ғазалиётини инглиз тилига таржима қилиш ҳаракати бошланди². Ўзбекистоннинг халқаро миқёсда танила бориши чет элларда ҳам Алишер Навоий ижодини таржима қилишга бўлган қизиқишнинг ошишига олиб келди³. Шу билан бирга, шеърини таржима соҳасида етарли назарий ва амалий ишланмаларнинг йўқлиги мумтоз лирика намуналарини талаб даражасида таржима қилиш имконини бермаётир. Ғазал ва рубоий жанрларини бевосита ўзбек тилидан бошқа тилларга таржима қилиш ҳали ўзининг ибтидоий босқичида дейиш мумкин. Уни тезлаштиришга хизмат қиладиган бадиий таржима танқидчилиги бир жойда депсиниб турибди. Охириги йилларда таржимашунослик муаммоларига бағишланган бир қанча тадқиқотлар дунё

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Тошкент шаҳридаги Адиблар хиббонига ташири чоғида сўзлаган нутқи. Халқ сўзи, 2020 йил 21 май, №106 (7608).

²Уммондан дурлар. Навоий шеърятидан инглизчага таржималар тўплами / Тузувчи Й.Парда. – Т.: Шарқ нашриёт-манбаа концерни, 2000; Sultanova D. Selected gazels of Navoiy. – Т.: Navro‘z nashriyoti, 2015; Алишер Навоий: 100 танланган ғазаллар таржимаси (ўзбекча-инглизча). Таржимон: Б.Холбекова, Масъул муҳаррир: Қ.Маъмуров. – Т.: ЎДЖТУ., 2019.

³Alisher Nava'i: The language of the birds (Lison ut-tayr). Tarjimonlar: G.Dik, N.Qambarov, T.Mahmudxo‘jayev. – Т.: Yoshlar nashriyot uyi, 2018; Daly D. Twenty-one ghazals, Alisher Navoiy. – Servena Barva Press, Summerville, Massachusetts, 2016.

юзини кўрган бўлса-да, таржима амалиётининг, хусусан, шеърий таржиманинг туб қатламларига чуқур кирилмади. Мавжуд шеърий таржималарнинг савияси бу соҳадаги тадқиқот ишларини жонлантиришни заруриятга айлантирмоқда. Бу, ўз-ўзидан қардош халқлар, шунингдек, форс-тожик мумтоз адабиёти намуналарини инглиз тилига таржима қилиш бобида тўпланган жаҳон тажрибасини ўрганиш долзарб муаммо эканлигини билдиради. Шу нуқтаи назардан уларни қиёсий-чоғиштира усулда ўрганиш ва ўзбек мумтоз шеърияти таржимачилигининг назарий ҳамда амалий асосларини такомиллаштиришга хизмат қилдириш тадқиқот мавзусининг долзарблигини белгилайди. Шарқ бадий санъатларини инглиз тилида қайта яратиш, ғазал ва рубоий оҳанги, ритми, мусиқийлиги ва шу каби хусусиятларини таржимада сақлаб қолиш имкониятларини чуқур тадқиқ этиш мазкур тадқиқотнинг зарурийлигини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4797-сон “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги, 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони, 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”ги, 2018 йил 5 апрелдаги ПҚ-3652-сон “Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёевнинг 2017 йил 3 августдаги Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси, 2020 йил 20 майда Тошкент шаҳридаги Адиблар хиёбонига ташрифи чоғида адабиётнинг таъсир кучини ошириш бўйича топшириқлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. “Демократик ва ҳуқуқий жамиятни маънавий-ахлоқий ва маданий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни шакллантириш” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Бугунги кунга қадар шеърий таржима бўйича бир қатор ишлар амалга оширилган. Ўзбекистонда бу соҳада илмий ва фундаментал тадқиқотлар олиб борган олимлар сирасига Ғ.Саломов, Н.Комилов, З.Исомиддинов, М.Бақоева, Ш.Сирожиддинов, Р.Ширинова, Г.Одилова, С.Олимов, М.Собиров, Э.Очилов, Р.Каримов, А.Абдуллажонов, Д.Ҳошимова, Т.Сайдалиев, З.Тешабоева, С.Шукруллаева, Қ.Сидиқовларни киритиш мумкин⁴. Мазкур олимлар томонидан олиб

⁴Саломов Ғ. Тил ва таржима. – Т.: Фан, 1966; Саломов Ғ. Таржима назарияси асослари. – Т.: Ўқитувчи, 1980; Саломов Ғ. Адабий анъана ва бадий таржима. –Т.: Фан, 1980; Саломов Ғ. Таржима ташвишлари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983; Саломов Ғ., Комилов Н. Дўстлик кўприклари. –

борилган тадқиқотлар шеърӣй матн таржимаси соҳасига катта ҳисса қўшганини таъкидлаш лозим. Форс тилидан ўзбек тилига, ўзбек тилидан рус ва инглиз тилларига шеърӣй матнлар таржимасини амалга оширишда шеърӣй тизимларнинг хусусиятлари, уларнинг ўхшаш ва фарқли жихатлари, шеършуносликнинг таркибий қисмлари бўлмиш шакл, шоир нутқи, ритм, вазн, қофияга алоқадор масалалар юқорида номлари келтирилган олимларнинг илмий ишларида қиёсий нуқтаи назардан тадқиқ этилган. Бирок уларда мумтоз шеърӣй матнларни инглиз тилига ўгиришда муҳим ўринга эга бўлган аслият ва таржима матнлари орасидаги шаклий-семантик ва поэтик уйғунликка эришиш илмий муаммо сифатида махсус ўрганилмаган.

Дунё таржимачилигида шеърӣй таржима соҳасида анча ишлар амалга оширилган. Уларда, асосан, роман-герман ва славян тиллариаро таржимада аслият матни маъносини қайта тиклаш ва талқин қилиш жараёнлари ўрганилган бўлиб, таржима сифатини аниқлашнинг бош мезонлари сифатида адекватлик ва эквивалентлик категориялари атрофида баҳс юритилган. Шарқ тиллари, хусусан, туркий тиллардан инглиз тилига шеърӣй таржима қилиш назарияси ва амалиёти бўйича тадқиқотлар деярли учрамайди. Л.В. Кушнина ва С.С.Назмутдинова томонидан илгари сурилган таржимон макони концепциясида гармоник таржима тушунчаси киритилган. Уларнинг қарашлари бўйича, маъно сатҳлари орасидаги синергетик муносабатни ўрнатиш таржимада уйғунликни таъминлайди⁵.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Диссертация

Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979; Исомиддинов З. Не қилайин сенинг била, эй тил. “Ёшлик” журнали, 2017 йил, № 1 (308). –Б. 26-29; Бақоева М.Қ. Англия, АҚШ адабиётидан ўзбек тилига шеърӣй таржима ва қиёсий шеършунослик муаммолари: филол. фан. д-ри. ... дис. – Т.: 2004; Сирожиддинов Ш., Одилова Г. Бадиий таржима асослари. – Т.: Mumtoz so‘z, 2011; Одилова Г.К. Инглиз ва ўзбек мумтоз шеърӣй таржималарида адекватлик муаммолари: филол. фан. номз. ... дис. – Т.: 2011; Широнова Р.Х. Диний реалияларни бадиий таржимада қайта яратишнинг айрим тамойиллари (француз адабиётининг ўзбекча таржималари мисолида): филол. фан. номз. ... дис. – Т.: 2002; Широнова Р.Х. Олам манзарасининг бадиий таржимада қайта яратилиши: филол. фан. докт. ... дис. – Т.: 2017.; Олимов С.Х. Проблемы воссоздания и трансформации поэтических фигур в переводе произведений Алишера Навои: дис. на соискание уч. степ. кан. филол. наук. – Т.: 1985; Собиров М. “Бобурнома” Виллур Текстон таржимасида: филол. фан. номз. ... дис. – Т.: 2001; Очилов Э. Рубоий таржимасида шакл ва мазмун бирлиги: филол. фан. номз. ... дисс. – Т.: 1994; Каримов Р. “Бобурнома”даги шеърлар хорижий таржималарининг қиёсий таҳлили: филол. фан. номз. ... дисс. – Т.: 2003; Абдуллажонов А.Х. Навоий бадииятини немисча таржималарда қайта яратиш ва табдил этиш: филол. фан. номз. ... дис. – Т.: 1998; Хошимова Д.М. “Бобурнома” асарининг танқидий матнини яратиш муаммолари (ўзбек, инглиз ҳамда “Бобурнома” танқидий матнларининг япон нашрлари мисолида): филол. фан. номз. ... дис. – Т.: 2006; Хошимова Д.М. “Бобурнома” матнидаги тасвирий воситаларнинг инглиз тилига таржималари тадқиқи: филол. фан. докт. ... дис. – Т.: 2018; Сайдалев Т.Х. Бобур лирикаси бадииятининг русча таржималаридаги талқини: филол. фан. номз. ... дис. – Т.: 2007; Тешабоева З.Қ. “Бобурнома”нинг инглизча таржималаридаги фразеологик бирикмалар ва уларнинг миллий-маданий хусусиятлари: филол. фан. фалсафа докт. ... дис. – Т.: 2017; Шукуруллаева С. Воссоздание художественного своеобразия “Бабурнаме” в его английских переводах: дисс. ... канд. филол. наук. – Т.: 1989; Сидиков Қ. “Қутадғу билиғ” тўртликларининг инглизча бадиий таржима хусусиятлари: филол. фан. номз. ... дис. автореф. – Т.: 2010.

⁵Кушнина Л.В. Взаимодействие языков и культур в переводческом пространстве: гештальт-синергетический подход: дис... д-ра филол. наук. – Пермь, 2004; Назмутдинова С.С. Гармония как переводческая категория (на материале русского, английского, французского кинодискурса): дис. на соискание уч. степ. кан. филол. наук. – Тюмень, 2008; Гончар Н.Г. Асимметрия в переводе художественного текста: этнолингвокультурный аспект: дис. на соискание уч. степ. кан. филол. наук. – Тюмень, 2009; Георгиева Н.Ю. Адаптивные стратегии трансляции темпоральных смыслов: на материале англоязычного и русскоязычного делового дискурса: дис. на соискание уч. степ. кан. филол. наук. – Тюмень, 2013.

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети илмий-тадқиқот ишлари режасининг “Жаҳон илм-фани тараққиётида таржимашуносликнинг аҳамияти” мавзуси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади ғазал ва рубоий жанрларини инглиз тилига таржима қилишда уйғун таржимага эришиш жараёнини илмий асослашдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

шарқ лирик жанрлари, хусусан, ғазал ва рубоийларни инглиз тилига таржима қилишдаги мавжуд муаммоларни ўрганиш;

ғазал ва рубоий таржимаси сифатини сустрлаштирадиган асосий омилларни аниқлаш;

лирик матнлар таржимаси сифатини аниқлашнинг мавжуд мезонларини такомиллаштириш;

шеърый матн таржимасида “уйғунлик” категориясини илмий асослаш;

лирик матнлар таржимаси сифатини аниқлашнинг мавжуд мезонларини таҳлил қилиш, шеърый тизимлар ва жанрлар орасидаги фарқларнинг шеърый таржима сифатига таъсирини ўрганиш;

ғазал ва рубоий матнининг бевосита ва билвосита амалга оширилган турли таржима вариантларини ўзаро қиёсий таҳлилга тортиш орқали шаклий-семантик ва поэтик уйғунликка эришиш борасидаги тажрибаларни умумлаштириш;

ғазал ва рубоий матнларини ўзбек тилидан инглиз тилига таржима қилишда уйғунликни таъминлашнинг асосий тамойилларини ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида В.Лейден-В.Эрскин, Анет Бевериж хоним, Вилер Текстоун, Стенли Лейн-Пулл, Фернанд Гренард ва Ҳеролд Лэмб томонидан “Бобурнома” таржималари доирасида амалга оширилган шеърый парчалар, Умар Хайёмнинг инглиз тилига таржима қилинган рубоийларидан намуналар, Леонид Кметюк, Қосимжон Маъмуров, Динара Султонова, Деннис Дейли томонидан Навоий ғазаллари ва рубоийларидан қилинган таржималар, шунингдек, Паҳлавон Маҳмуд қаламига мансуб рубоийларнинг Аъзам Обидов томонидан инглиз тилига ўгирилган таржималари олинди.

Тадқиқотнинг предметини шарқ лирик жанрлари, хусусан, ғазал ва рубоийни инглиз тилига таржима қилишда шаклий-семантик ва поэтик уйғунликни таъминлаш масалалари ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқотда таржима матнларини қиёсий-чоғиштира, контекстуал-тавсифий, поэтик структур ва лингвопоэтик таҳлил методларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

ғазал ва рубоий матнининг бевосита ва билвосита амалга оширилган турли таржима вариантларини ўзаро қиёсий таҳлилга тортиш орқали Шарқ лирик жанрлари, хусусан, ғазал ва рубоийларни инглиз тилига таржима қилишдаги мавжуд муаммолар мисоллар асосида очиб берилган;

шаклий-семантик ва поэтик уйғунликка эришиш борасидаги тажрибаларни умумлаштириб, соҳа ривожини таъминлашга қаратилган назарий ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган;

шарқ лирик жанрларининг инглиз тилига қилинган таржималарида шаклий-семантик ва поэтик матнлар сифатини баҳолаш учун илк марта “уйғунлик” категорияси киритилган ва илмий далилланган;

шарқ лирикаси, хусусан, туркий ғазал ва рубоий жанри намуналарини инглиз тилига таржима қилиш жараёнида қўлланиши мақсадга мувофиқ бўлган асосий тамойиллар ишлаб чиқилган;

ғазал ва рубоий матнларининг билвосита ва бевосита амалга оширилган турли таржима вариантларининг ўзаро қиёсий таҳлили асосида шаклий-семантик ва поэтик уйғунликни келтириб чиқарадиган омиллар далилланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

шеърый таржимага уйғунлик категорияси нуқтаи назаридан баҳо берилган;

бир ғазал ва рубоийнинг турли таржима вариантлари ўзаро қиёсий таҳлил этилган;

ўзбек мумтоз адабиёт намуналарини инглиз тилига таржима қилишда модел сифатида қаралиши мумкин бўлган форс тилидан инглиз тилига амалга оширилган таржималар тажрибаси таҳлилий ўрганилган;

инглиз тилига таржима қилинган ғазал ва рубоийларнинг матнлари таҳлилга тортилган ва улар асосида уйғун таржима матнини яратиш учун қўл келадиган амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги юртимиз ва хорижий мамлакатлар олимларининг шеърый таржима соҳасида олиб борган илмий изланишларига оид фундаментал илмий-назарий қарашлари ўрганилганлиги, уларнинг таҳлилий тадқиқи натижасида республика ва халқаро илмий конференция материаллари тўпламлари, хориж ва республика илмий журналларида чоп этилган мақолалар, хулоса, таклиф ва тавсияларнинг амалиётда жорий этилганлиги, олинган натижаларнинг ваколатли ташкилотлар томонидан тасдиқланганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқотнинг илмий аҳамияти мусулмон шарқи лирик жанрлари бўлмиш ғазал ва рубоийларнинг инглиз тилига қилинган таржималарини қиёслаб ўрганиш, аслият ва таржима матнлари орасидаги шаклий-семантик ва поэтик мутаносиблик бўйича ўзбек-инглиз чоғиштирма шеърый таржимашунослигида биринчи марта уйғунлик категорияси нуқтаи назаридан илмий хулосалар чиқарилгани билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти шундаки, ундан ўзбек адабиётидан инглиз тилига кичик лирик жанрларга мансуб намуналарни таржима қилиш, таржима материалларидан таржима назарияси ва амалиётига бағишланган махсус курслар ташкил этишда, ўқув ва услубий адабиётлар яратишда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Шарқ лирик жанрларининг инглизча таржималарида шаклий-семантик ва поэтик уйғунлик тадқиқи бўйича олинган натижалар асосида:

Алишер Навоийнинг “Унутмоғилки то ҳажр этти бедод”, “Қон ёшум сориг юз узра ошкор этти фироқ”, “Ёр чун истарки, бўлғаймен мудом андин йироқ” ва “Келгуси ул сарви сийминбар гули серобдек” мисралари билан бошланувчи ғазаллари таржимасидан “Жаҳон адабиёти” журналининг “Навоий сабоқлари” рукнида фойдаланилган (“Жаҳон адабиёти” журналы 2020 йил 6 июндаги 56-сон маълумотномаси). Натижада журнал рукни уйғун таржима тамойиллари асосида амалга оширилган шеърӣ таржималар билан бойитилган;

аруз вазнидаги ғазал ва рубоийларнинг инглиз тилига уйғун таржима қилиш тамойиллари асосида амалга оширилган Э.Воҳидовнинг “Инсон” қасидаси таржимасидан Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан аруз вазнида битилган асарларни таржима қилишда фойдаланилган (Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг 2020 йил 3 июлдаги 01-03-01/625-сон маълумотномаси). Натижада ўзбек адабиётини хорижда тарғиб этиш ишлари самарадорлиги ошишига хизмат қилган;

поэтик ифода усулларини таржимада сақлашга оид қарашлар, қофия, радиф ва бадий санъатларнинг қўлланилиш тамойилларига доир илмий-назарий хулосалардан Бокудаги Озарбайжон Фанлар академиясининг Низомий Ганжавий номидаги Адабиёт институтида ўзбек адабиётини ўрганувчилар учун ташкил этилган ўқув машғулотлари дастурини тайёрлашда фойдаланилган (Озарбайжон Фанлар академияси Низомий Ганжавий номидаги Адабиёт институтининг 2020 йил 15 августидagi 55-сон маълумотномаси). Натижада ғазал ва рубоийлар ҳамда ўзбек шоирларининг жаҳон адабиётидаги ўрни ҳақида талабаларда зарур билим ва кўникмалар шакллантирилган;

тадқиқот мазмуни юзасидан эълон қилинган мақолалардаги муҳим илмий-назарий хулосалардан “Ўзбекистон-Франция” дўстлик жамиятининг 56-01/10-сон лойиҳаси доирасида чоп этилган “Pilgrimage places and scared shrines in Uzbekistan” инглиз тилидаги мобил илованинг таржимасида фойдаланилган (“Ўзбекистон-Франция” дўстлик жамиятининг 2020 йил 29 сентябрдаги 55-сон маълумотномаси). Натижада илова таржимасига киритилган матнларда шаклий ва поэтик маъноларнинг уйғунлигини таъминлашга эришилган;

ғазал ва рубоий матнларини инглиз тилига уйғун таржима қилишга оид тавсия ва илмий хулосалардан ИТД-1-098 рақамли “Ёшлар маънавиятини шакллантиришда Алишер Навоий адабий-педагогик қарашларининг ўрни ва аҳамияти” (2012-2014) мавзусидаги амалий лойиҳада фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 14 сентябрдаги 89-03-3306 сон маълумотномаси). Натижада Алишер Навоий ғазалларидаги маънавий ва ахлоқий қарашлар уйғун таржимасининг бойишига асос бўлган;

Алишер Навоий ғазалларининг инглизча таржималаридаги бадий санъатларни қайта тиклашга доир хулосалардан Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси “Ўзбекистон” ДУК телерадиоканалида эфирга узатиладиган “Навоийни англаш” ва “Шоҳ ва шоир” дастурини тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясининг 2020 йил 23 июндаги 02-14-679-сон маълумотномаси). Натижада теледастур учун тайёрланган материалларнинг мазмуни назарий ва амалий маълумотлар билан бойитилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 2 та халқаро ва 4 та республика илмий-амалий анжуманларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича жами 17 та илмий мақола, шулардан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия қилинган илмий нашрларда 7 та, хорижий журналларда 4 та мақола чоп этилган.

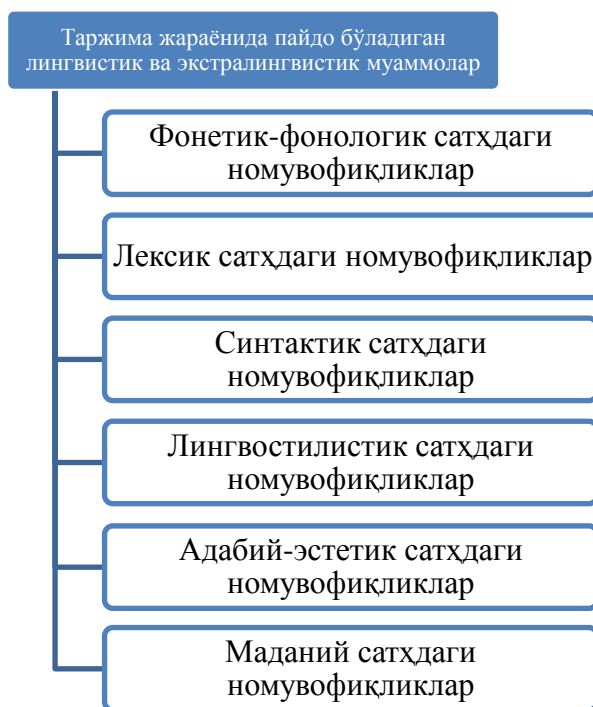
Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Тадқиқот кириш, уч боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат бўлиб, умумий ҳажми 156 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати, республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги асосланган, муаммонинг ўрганилиш даражаси, тадқиқот мавзуси бўйича хорижий ва юртимиз адабиётлари шарҳи амалга оширилган, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети аниқланган, тадқиқотда фойдаланилган методлар кўрсатилган, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий аҳамияти баён қилинган, олинган натижаларнинг ишончлилиги асосланган, натижаларнинг амалиётга жорий қилиниши, нашр этилган ишлар ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг **“Шарқ ва ғарб: шеър тизимидаги тафовутлар ва уйғун таржима муаммоси”** деб номланган биринчи бобида инглиз ва ўзбек мумтоз адабиётидаги шеър тизимларнинг асосий хусусиятлари, ўхшашлик ва фарқли томонлари ҳамда шарқ мумтоз шеър асарларини инглиз тилига таржима қилишда пайдо бўладиган муаммолар, шунингдек шеър таржимада уйғунлик категориясини илмий асослаш ҳақида фикр юритилади. Бобнинг дастлабки фасли **“Лирик жанрлар таржимасининг ўзига хос жиҳатлари ва муаммолари”** деб номланган. Маълумки, кичик лирик жанрлар насрий асарларга қараганда шаклан қисқа бўлса-да, прозада ёзилган ўнлаб, гоҳида эса юзлаб саҳифаларда баён этиладиган ғоя ва мақсадни мўъжаз мисралар ёки байтлар мағзига сингдира олиши билан фарқланади. Аслият тилида муайян қимматга эга бўлган матн билан ишлаётган

таржимоннинг ҳар иккала матн орасида шаклий-семантик ва поэтик яқинликни таъминлаши, бунда шакл ва маъно бирлигини яратиши, яъни ўқувчига муаллифнинг ижодий фикри, ғояси ва тасвирларининг нозик қирраларини етказишга ҳаракат қилиши таржима жозибаси ва ўқимишлилигини оширади. Бу жараёнда таржимонга икки тил хусусиятлари ўртасидаги номувофиқликлар жиддий ҳалақит беради. Бу номувофиқликлар лингвистик ва экстралингвистик табиатга эга бўлиб, таржима жараёнидаги катта муаммолардан саналади. Уларни қуйидагича гуруҳлаш мумкин:

1. Фонетик-фонологик сатҳдаги номувофиқликлар. Шеър таржимасида оҳангни таъминлаш таржимон ечиши лозим бўлган энг қийин муаммолардан биридир. Улар шеърдаги товуш ва ҳарфлар орқали берилган шаклий безакларни таржима қилишга имкон бермайди.

2. Лексик сатҳдаги номувофиқликлар. Замонавий шеърят намуналаридан фарқли равишда, мумтоз асарлар “тили” пировард таржиманинг сифатига тўғридан-тўғри таъсир этувчи унсурдир. Бу аслиятда яратилган образларни таржима тилига уйғун тарзда узатишда тўсиқ бўлади. Тиллар орасида бир-бирига номувофиқ келадиган лексиканинг катта қисмини реалиялар ташкил этади.

3. Синтактик сатҳдаги номувофиқликлар. Бу турдаги муаммолар тиллар ўртасидаги гап қурилишида гап бўлақларнинг синтактик боғланишидаги фарқлардан келиб чиқади. Тилларнинг синтактик сатҳидаги номутаносибликдан келиб чиққан ҳолда, таржима жараёнида гапдаги сўзларнинг айнан боғланиш тартибини сақлаб қолишнинг иложи бўлмайди.

4. Лингвостилистик сатҳдаги номувофиқликлар. Бадиий тилга хос бўлган айрим сўз, ибора ва образларнинг бошқа тилда муқобили йўқлиги ёки тескари маъно бўёқдорлигини касб этишида намоён бўлади.

5. Адабий-эстетик сатҳдаги номувофиқликлар. Мазкур сатҳ бевосита адабиёт ва тилнинг эстетик хусусиятлари билан боғлиқдир. Мумтоз адабиётларда бир-бирида учрамайдиган жанрларнинг мавжудлиги бу сатҳнинг асосий хусусиятларидандир.

6. Маданий сатҳдаги номувофиқликлар. Тил ва маданият бир-бирига чамбарчас боғлиқ тушунчалардир. Бир тилдан бошқа тилга сўз маъносининг узатилиши ўз ичига шу тилга мансуб маданий концептларнинг ҳам кўчирилишини тақозо қилади. Кўп ҳолларда бунинг иложи йўқ. Бу эса ўз ўрнида таржимон олдида маълум қийинчиликларни пайдо қилади.

Нисбатан кичик ҳажмга эга бўлган лирик матнларда, уларни ташкил этувчи вазн, ритм-оҳанг, маъно ва уларни юзага чиқаришга хизмат қиладиган кўплаб фонетик, лексик ва композицион қурилиш каби унсурлар, бир томондан шеъриятни бетакрор жанр сифатида шакллантирган бўлса, бошқа томондан унинг англанишини мураккаблаштирадиган асосий омил бўлиб хизмат қилади. Шеърий матн таркибида мазкур унсурлар матннинг умумий маъносини юзага чиқариш ва жилвадорлигини таъминлаш йўлида бир-бири билан узвий боғланган, ажралмас ва бир бутунликни ташкил қиладиган мураккаб организм ёки тизимга айланадики, унинг исталган бир қисмига киритилган ўзгартириш бутун матннинг яхлитлигига ўз таъсирини ўтказди. Бу каби унсурларни матн ичида “кўра олиш”, уларнинг ҳар бири қандай мақсадга йўналтирилганини тасаввур қила олиш таржиманинг аниқ ва жозибали чиқишида муҳим ўрин тутди. Аммо тиллар орасидаги тафовут ва фарқлар ушбу унсурларни тўлиқ ўзини намоён этишига йўл бермайди, лирик матнларни бир тилдан бошқа тилга ўгириш жараёнини анча мураккаблаштиради.

Бобнинг иккинчи фасли *“Шеърий матн таржимасида уйғунликка эришиш муаммо сифатида”* деб номланади. Шеърий таржима мураккаб жараёндир. Ҳар қандай таржимон ҳам лирик парчани таржима қила олмайди. Таржимон тегишли филологик билимларга ва бадиий иқтидорга эга бўлиши, шеърият қонуниятларини яхши билиши, энг муҳими, мусиқий оҳанг ва ритмни ҳис қила билиши талаб қилинади. Шеърни жозибадор қилиб қайта яратиш таржимон маҳоратига боғлиқ. Мутаржим борки, ҳамиша муаллиф бадиий маҳорати қирраларини таржимада тўлиқ сақлаш имкониятини излайди. Таржимашунослик тарихига назар ташланадиган бўлса, шу пайтгача таржима сифатини таъминлаб берувчи омиллар ҳақида бир тўхтамга келинмаганини кўриш мумкин.

Олимлар бу масалада икки тоифага бўлинадилар:

Адекватлик сифатли таржимани таъминлашнинг гарови деб қаровчилар (А. Нойберт, К. Райс и Х. Фермеер, А.Д. Швейцер, Я.И.Рецкер, Ю.В. Ванников);

Эквивалентлик “сифатли таржимага эришишнинг ягона йўли” тезисининг тарафдорлари (Ю. Найда, Дж. Кэтфорд, Г. Егер, А.Д. Швейцер, В.Г. Гак, В.Н. Комиссаров, Л.С. Бархударов, Л.К. Латышев, Н.К. Гарбовский, И.С. Алексеева, Н.М. Нестерова).

Ҳар икки гуруҳнинг қарашида жон бор. Аммо бу икки қараш ҳануз таржимачиликнинг ягона тамойиллар асосида ривожланишига ҳалақит бериб келмоқда. Лирик матнлар таржимаси сифатини аниқлашнинг аниқ мезонларини ишлаб чиқишда нафақат лингвистик, балки шеърий тизимлар ва жанрлар орасидаги фарқларни ҳам эътиборга олиш зарур. Мусулмон шарқи мумтоз лирик матнларини ғарб тилларига таржима қилишнинг мураккаблиги маълум бир тўсиқларнинг мавжудлиги билан изоҳланади. Биринчи тўсиқ – вазн муаммоси. Диссертацияда мумтоз аруз вазни ва инглиз шеъриятидаги силлабо-тоник тизими ўзаро қиёсланди ва хулосалар чиқарилди. Шунингдек, шарқ мумтоз лирикасининг муҳим унсурларидан бири қофиянинг инглиз тилида муқобилини бериш қийин. Инглиз шеъриятида, бугунги кунда қофиядан кўра урғулар сифатига кўпроқ эътибор берилади. Бу ўз ўрнида ғазал ва рубоий таржимасида қофия ва радифларни қўлламасликка олиб келиши мумкин. Иккинчи тўсиқ – шарқ ва ғарб лирик жанр талабларининг турли қутбларга мансублиги. Шунинг учун ҳам таржима сифатини адекватлик ёки эквивалентлик нуқтаи назаридан баҳолаш ҳолис бўлмайди. Мукамалликка даъво қилувчи адекват таржима лингвистик ва экстралингвистик факторлар сабабли мавжуд бўла олмайди. Бу ҳолат таржимон олдида маълум бир қийинчиликларни пайдо қилади. Диссертацияда мавжуд қарашлар мисоллар асосида таҳлил қилинди.

Шарқ лирикаси, хусусан, форсий ва туркий шеърият намуналари ҳақиқий санъат асарлари даражасида поэтик безаклар, тимсоллар ва рамзларга бой. Инглиз шеърияти эса, асосан, маъно ва фалсафий мушоҳадани биринчи ўринга қўяди. Шарқ лирикасига ғарб китобхонини ошуфта қилиш, унинг жозоба ва сеҳрини таржимада кўрсатиш ҳаракатининг сустилиги ҳам ана шу тўсиқларнинг мавжудлиги билан изоҳланади. Мукамалликка даъво қилувчи адекват таржима лингвистик ва экстралингвистик факторлар сабабли мавжуд бўла олмайди. Юқоридаги талабларни эквивалент таржима воситасида узатиш ҳам амри маҳол. Бу ҳолат таржимон олдида маълум бир қийинчиликларни пайдо қилади. Зеро, ҳар қандай таржима тури мураккаб ақлий меҳнатни талаб қилади. Таржимон олдида аслият тили қонун-қоидаларига таяниб яратилган бирламчи матнни, таржима тили қонуниятларига мос равишда қайта яратиш вазифаси туради. Л.В.Кушнина “уйғунлик” (“гармония”) категориясини таржима сифатини аниқлаш мезони сифатида белгилаганда умуман таржима амалиёти мезонларига суянган⁶. У шеърий матнлар таржимаси устида тўхталмаган.

Диссертациямизда келтирилганидек, уйғун ёки гармоник таржима деганда, аслият ва таржима матнларида лисоний ва маъновий бирликларининг ўзаро мослиги асосида таржима жараёнида икки тил ва маданият ўртасида коммуникацияни амалга оширадиган таржима тушунилади. Бунда бирламчи ва таржима матнлари орасида маъноларнинг тўлиқ кўчиши содир бўлади. Уйғун таржима эквивалент ва адекват таржимасиз мавжуд бўла олмайди, чунки улар шеърий таржимада

⁶Қаранг: Кушнина Л.В. Взаимодействие языков и культур в переводческом пространстве: гештальт-синергетический подход: дис. ... д-ра филол. наук. – Пермь, 2004.

уйғунликка эришишнинг қуйи босқичлари саналади. Уни чизмада қуйидагича ифодалаш мумкин:

Уйғун таржима – аслият матнидан англанилиши мумкин бўлган барча маъно вариантларини таржимада қайта тиклашга имкон берувчи динамик матн яратишни тақозо этади. Уйғунлик аслият ва таржима матнлари маъноларини синтезлаш ва мослаштиришдир. Уйғунлик адекватлик ва эквивалентликни инкор этмайди. Эквивалент таржима шеърый матн таркибий қисмлари орасидаги умумий маъно ва лингвистик сатҳдаги мосликни қайта яратишга қаратилган таржима туридир.

Диссертациянинг **“Ғазал таржимасида уйғунлик категорияси”** номли иккинчи бобида ўзбек ва форс тилларидан инглиз тилига амалга оширилган ғазал матнлари қиёсий таҳлил қилиниб, таржимада шаклий-семантик ва поэтик уйғунликка эришишнинг асосий тамойиллари ишлаб чиқилган. Бобнинг биринчи фасли **“Ғазал таржимасида шаклий-семантик уйғунликка эришиш”** деб номланган. Унда Алишер Навоий ва Заҳириддин Муҳаммад Бобур қаламига мансуб ғазал байтларининг инглиз таржималарида шаклий-семантик уйғунликка эришиш масалалари муҳокама этилган. Ғазал маълум бир қонун-қоидалар асосида ёзилган мумтоз шеърнинг бир шаклидир. Уч байтдан ўн тўққиз байтгача бўлади. Ғазалнинг қофияланиш тартибини қуйидагича келтириш мумкин:

- 1) “а-а, б-а, в-а, г-а” – оддий ғазал;
- 2) “а-а, а-а, б-а, в-а...” – ғазали ҳусни матла;
- 3) “а-а, а-а, а-а, а-а” – ғазали зеб қофия;
- 4) “а-а, б-б, в-в, г-г” – ғазали зулқофиятайн;
- 5) “б-а, в-а, г-а, д-а” – ғазали китъа;

Юқоридаги таснифдан хабардор бўлиш таржима матнини аслият матнига шаклан мувофиқлаштиришда муҳим ўрин тутди. Ғазалнинг вазнини қайта тиклаш имкони йўқлигини ҳисобга олганда, ҳар ҳолда шаклни сақлаб қолиш ғарб китобхони учун ғазал ҳақида тасаввур олишга ёрдам беради.

Ғазалларда ифодаланган мавзулар, ғоясидан келиб чиқиб ошиқона, орифона, баҳория, наврўзия, шитоия, марсия, ҳажвия каби турларга бўлинади. Ҳар бири ўзига хос руҳияти билан бир-биридан фарқ қилади. Бунини билиш таржимонга таржимада аслият матни руҳиятини тиклайдиган сўзларни танлашига ёрдам беради.

Таркибидаги байтларнинг ўзаро маъновий боғланишига кўра қуйидаги ғазал турлари учрайди:

а) якпора ғазал – барча байтлар бир мавзу доирасида қурилади;

б) пароканда ғазал – якпора ғазалга тескари равишда, ҳар битта байт алоҳида мавзуда битилади, аммо умумий вазн ва ритм ғазалнинг бир бутунлигини таъминлаб беради.

в) мусалсал ғазал – шоир томонидан матлада ифодаланган фикр то мақтага қадар силсилавий равишда, яъни бирма-бир ривожлантириб борилади;

г) воқеабанд – ўз номидан кўриниб турганидек, ғазал бирор воқеанинг тасвирига бағишланади.

Инглиз тилига ғазалларни таржима қилишда юқорида келтирилган шаклий талабларни ёдда тутиш муаллифнинг фикрлаш тарзини ўқувчига аниқ етказишда муҳим ўрин эгаллайди. Ғазал таржимасида шаклий уйғунлик деганда ритм, вазн ва қофияларни муқобиллар ёрдамида тикланиши, семантик уйғунлик деганда эса, контекстуал маъноларнинг рецептор учун тушунарли тарзда таржима қилинишини назарда тутиш мақсадга мувофиқдир.

Ғазал таржимасида шаклий-семантик уйғунликка эришиш учун улардаги қофия, радиф ва ритм, шунингдек, аслиятдаги шоир мақсадини қайта тиклаш муҳимдир. Бундан ташқари, матндаги бўғинларнинг урғулангани ёки чўзиқ-қисқалиги эмас, балки имкони борида аслиятдаги бўғинларнинг умумий сонини, агар имкони бўлмаса, таржима мисраларида бир хил бўғинлар сонини қайта тиклаш шаклий уйғунликни таъминлаш гаровидир.

Шаклий мосликни таъминлаш мақсадида мисралардаги бўғинлар сонига таяниш яхши натижа беради дейишга асос бор. Таржима матнларининг таҳлилига кўра, уларнинг тағламага асосланиб амалга оширилгани ва сўзма-сўз илганган маъно ўта чўзиб таржима қилгани боис, шакл жиҳатидан талабга жавоб бермайдиган ҳолатлар юз берган. Масалан:

Ким кўрубдур, эй кўнгул, аҳли жаҳондин яхшилиг?

Кимки, ондин яхши йўқ, кўз тутма ондин яхшилиг! ⁷

Ушбу байтнинг ҳар бир мисраси ўн беш бўғиндан иборат бўлиб, улар 7+8 бўғин кўринишида синтагматик бўлинган. Унда “жаҳондин” ва “ондин” сўзлари қофия, “яхшилиг” сўзи эса радифдир. Биринчи мисрадаги “ким кўрубдур” ва иккинчи мисрадаги “кўз тутма” бирикмалари ўзаро параллель қурилмани ҳосил қилмоқда. Умуман олганда, бу ғазал тушкун кайфиятни ифодаловчи руҳият, ҳаётда инсон кўп бевафолик ва қадрсизланишга дуч келиши ҳақидаги фалсафий ғояни ифодалаган. Лейден-Эрскин таржимасида биринчи мисранинг маъноси яхши сақланган бўлса-да, иккинчи мисрадаги маъно аслиятдагидан ўзгариб кетганини; А. Бевериж таржимасида иккинчи мисранинг маъноси Бобурнинг матнидан бутунлай фарқ қилгани ҳолда – “яхшиликка қодир бўлмаган инсондан яхшилик кутма” дея таржима

⁷Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Маҳрами асрор топмадим. Париж девони нусхаси: Шеърлар (Нашрга тайёрловчи ва сўз боши муаллифи С.Ҳасан). – Т.: Ёзувчи, 1993. – Б. 16.

килинмокда. Бу эса ўз ўрнида таржимада семантик хатоликни келтириб чиқармокда; В.М. Текстоун таржимасида эса иккинчи мисра “ҳалигача аслида яхши бўлмаган одамдан яхшилик кутма”, деган маънода хато таржима қилинган. Учала таржимада ҳам аслиятдаги қофия ҳам, радиф ҳам, ритм ҳам сақланмаган.

Бобнинг иккинчи фасли “Ғазал таржимасида поэтик уйғунликка эришиш” деб номланади. Ушбу фаслда поэтик уйғунликка эришишнинг муҳим шарти сифатида аслиятда қўлланилган бадий санъатларни таржима тилида қайта тиклаш масаласи ўрганилган. Мусулмон Шарқи кичик лирик жанри бўлмиш ғазални инглиз тилига уйғун таржима қилиш имкон қадар аслият шакли, маъноси ҳамда поэтик бирликларини қайта тиклашни талаб қилади. Бунга эришиш учун таржимон аслият ва таржима тилларининг лингвистик ўзига хосликлари, ҳар икки халқ адабиёти, улардаги рамз-тимсоллар, идиомалар, бадий тасвир воситалари ва усуллари, жанрий ўзига хосликларини билиши муҳимдир.

Мумтоз ғазал матнларига йўғрилган мистик кайфият, яширин маъно, исломий ақида ва тушунчалар ҳамда адабий анъанавийлик принциплари бу каби матнларни инглиз тилига таржима қилишда энг катта қийинчилик туғдиради. Шарқ бадий санъатлари ва поэтик тилидан беҳабарлик, таржима матнларида аслият маъносидан оғиш, уни нотўғри талқин қилиш ёки бутунлай бошқа образлар ва маънолар йиғиндисини яратишга сабаб бўлади.

Лирик асарлар таржимасидаги поэтик уйғунликка энг яхши мисол бўлиб шоҳбайтлар ва уларнинг инглиз тилига қилинган ўгирмалари хизмат қилади. Масалан, қуйидаги шоҳбайтда ўн учта бадий санъат ифодаланган:

Байт:

*Қаро кўзум, келу мардумлуғ эмди фан қилгил,
Кўзум қаросида мардум киби ватан қилгил*⁸.

Бу байтни инглиз тилига таржима қилган Л.Кметюк⁹, Д.Султанова¹⁰ ва Д.Дэйли¹¹ байтдаги нидо, сифатлаш ва синекдоханигина қайта яратишга эришган. Қолган санъатлар таржима тилига кўчмаган.

Таржимадан кўзланадиган асосий мақсад, бу тиллараро фикрлар алмашилиши экан, поэтик уйғунликка эришишнинг асосий воситаси сифатида, шоирлар томонидан аслиятда қўлланилган бадий санъатларни таржима тилида мавжудлари билан алмаштириш, унинг имкони бўлмаганда эса, қўлланилган санъатни изоҳлаб таржима қилиш мақсадга мувофиқ экан.

Ғазал матни таркибидаги реалия ва лақуналарни матн ичида транслитерация ва транскрипция орқали таржима қилиб, матн остида эса ҳавола кўринишида шарҳлаш энг маъқул йўлдир.

Диссертацияда ғазал таржималарида эътибор қаратилиши лозим бўлган асосий тамойиллар аниқланди. Улар қуйидагилардан иборат:

⁸ Алишер Навоий. МАТ. I жилд, 333-бет № 413; Алишер Навоий. МАТ. III жилд, 297-бет № 371

⁹ Уммондан дурлар. Навоий шеъриятдан инглизчага таржималар тўплами/Тузувчи Й.Парда. – Т.: Шарқ нашриёт-манбаа концерни, 2000. – Р. 114

¹⁰ Sultanova, D.S., Selected gazels of Navoiy. – Т.: Наврўз нашриёти, 2015. – Б. 19.

¹¹ Daly, D: Twenty-one ghazals; Alisher Navoiy; – Servena Barva Press, Summerville, Massachussets, 2016. – Р. 39.

- ритм ва оҳангни узатиш;
- қабул қилувчи тилда оҳанг ва қофиядош сўзни келтириш;
- аслият шаклини имкони борида тўлиқ қайта тиклаш;
- муаллиф услуби ва ифода тарзига мос муқобилларни қўллаш;
- аслиятдаги маъноларни тўғри англаш ва таржима қилиш;
- Аруз ва силлабо-тоник шеъринг тизимлар орасидаги шаклий фарқларни мутаносиблаштириш учун шеърнинг шаклий безаклари бўлмиш қофия ва радифларни инглиз тилидаги муқобиллари воситасида имкони борида сақлаш;
- сўзлар сонини сақлашнинг имкони бўлмаганида ҳам, мисралардаги бўғинлар сонини таржимада қайта яратиш.

Диссертациянинг **“Рубоий таржимасида уйғунлик категорияси”** деб номланувчи учинчи бобида ўзбек ва форс тилларидан инглиз тилига амалга оширилган рубоий таржималари қиёсий таҳлил қилиниб, улардаги шаклий-семантик ва поэтик уйғунликка эришишнинг асосий тамойиллари ишлаб чиқилган. Бобнинг биринчи фасли *“Рубоий таржимасида шаклий-семантик уйғунлик”* деб номланади. Унда рубоий таржималарида шаклий-семантик уйғунликка эришиш жараёнида бир-биридан бутунлай фарқ қиладиган шеъринг тизимлар орасида пайдо бўладиган тафовутларни инобатга олган ҳолда, матн таркибидаги қофия ва радифлар ҳамда бўғинларнинг сонини таржима тилида қайта тиклаш, рубоийнинг фалсафий мазмуни сақлаб қолиш орқали маъно уйғунлигини таъминлаш масалалари таҳлил қилинган.

Маълумки, инглиз тили аналитик, ўзбек тили эса агглютинатив тиллар сирасига киради. Бу фарқлар нафақат морфологик ёки синтактик, балки фонетик қурилишда ҳам намоён бўлади. Масалан, сўз урғуси ўзбек тилида одатда сўзнинг охирига тушса, инглиз тилида урғунинг сўздаги ўрни қатъий белгиланмаган. Инглиз шеърининг асоси бўлмиш тоник вазнларда урғули ва урғусиз бўғинлар алмашиб келади. Араб, форс ва туркий тиллар мумтоз шеърини учун асос бўлган аруз вазнида эса мисрадаги хижолаҳнинг чўзиқ-қисқалиги муҳим ўрин тутди. Бу вазнларни бир тилдан иккинчисига айлантириш жуда катта муаммо саналади.

Тўғрилик арузнинг маълум бир шаҳобчаларида ёзилмаса, уни рубоий деб айтиш мумкин эмас деган қоида бор. Замон талаби уйғун матнларни яратишни талаб қилар экан, биринчи галда, таржиманинг рецептор томонидан қабул қилиниш даражаси, оҳанги, ритмига уйғун равишда маъно чуқурлигидан завқланиш ҳисси ҳисобга олиниши даркор. Бугунги кунда бу каби таржималарга эталон сифатида қаралади. Италия адабиётидан инглиз тилига кўчган, кейин эса рус адабиётига ўтиб, ўзбек тилига кириб келган сонетлар ёки баллада жанри; япон адабиёти намунаси бўлган хокку каби жанрлар бугунги кунга келиб, ўзбек адабиётида ўз мухлисларини топди. Сабаби, улар ўзбек китобхонларига маъқул келадиган вазнда яратилган. Табиийки, ўзбек тилида яратилган ёки таржима қилинган сонет ҳеч қачон инглиз ёки итальян тилидаги намуналар билан мутлақо бир хил бўлмайди. Бунга тўсқинлик қилувчи омиллар тилнинг ҳар бир сатҳида мавжуд. Шундай бўлса-да, биз бу каби асарларни сонет сифатида тан оламиз. Назаримизда,

худди шу ёндашув ўзбек ёки форс тилидан инглиз тилига мумтоз адабий жанрлардан қилинган таржималарга ҳам тегишли. Шундай экан, лирик асарлар таржимасида уйғунликни таъминлаш аслият эмас, рецептор тили ритми ва оҳангларига мослашишни талаб этади.

Ритм ва оҳанг аслият матнининг шаклий асосини ташкил қилади. Шеър оҳанги – адабий усуллар маъно ва шаклнинг симбиозидан ясалади. Шунинг учун ҳам таржимон биринчи навбатда, вазн ва унинг бирликларини эмас, балки ритм ва оҳанг ўртасидаги боғлиқликни таъминлашга ҳаракат қилади. Оҳангни таъминловчи яна бир унсур қофиядир. Қофияларнинг табиати ҳам шеър вазнидек ўзига хос мураккабликларга эга. Вазнидан қатъи назар, турли қофияларга эга бўлган шеърлар турли хил услубга эга бўлади, чунки шеърини услуб мусиқийлик ёки фонетик таркиб асосида вужудга келади. Бундан ташқари, бир мисра доирасига сиғмай, кейинги мисрага кўчириб ўтказилган фикрларнинг, синтактик нотўлиқ туюқларнинг мавжудлиги ҳам шеърининг ўзига хос унсури саналади¹². Улар шеърнинг оҳанг ҳаракатини белгилаб, муаллиф фикрини етказишга ва семантик урғунни аниқлашга ёрдам беради. Бутун шеърини матн довомида бир маромда такрорланувчи ўзаро ўзгарувчан вазнлар ва қофиялар бандни ташкил қилади.

Диссертацияда рубоий шаклий-семантик уйғунлигини таъминлашда қуйидаги тамойилларга асосланиш мақсадга мувофиқлиги далилланди:

- матн таркибидаги қофия ва радифлар ҳамда бўғинлар сонини таржима тилида қайта тиклаш;
- Шарқ мумтоз рубоийларида фалсафий-диний мотивлар маъно пардасига ўралгани учун уларни изоҳлаш;
- маънони ўзгартиришга хизмат қилмайдиган унсурларни таржимада тушуриб қолдириш.

Бобнинг иккинчи фасли ***“Рубоий таржимасида поэтик уйғунликка эришиш”*** деб номланган. Рубоий матнлари таржимаси бўйича ўзбек тилидан инглиз тилига бевосита амалга оширилган таржималар сони жуда чеклангани учун уларнинг савияси ҳақида узил-кесил хулоса қилиш қийин. Жаҳон таржимачилигида форс тилидан ғарб тилларига рубоийлар таржимаси бўйича муайян тажриба йиғилган. Бу тажрибадан унумли фойдаланиш орқали ўзбек шеърини таржималари борасида амалий тавсияларни ишлаб чиқиш мумкин.

Ғарб китобхонларини шаклан мўъжаз, аммо мазмунан чуқур фалсафий бўлган рубоий жанри ҳамиша ўзига тортиб келган. Таржимонлар ҳам муайян таржималарини доимий равишда қайта ишлаб, такомиллаштириб борганлар. Масалан, Хайёмнинг рубоийларини форс тилидан инглиз тилига таржима қилган Эдвард Фитсжералд ўз таржималаридан қониқмаган ҳолда, ҳаётлик даврида уларни қайта ва қайта беш марта таржима ва нашр эттиради. Ҳар сафар шакл ва мазмун уйғунлигини таъминлашга эътибор берган таржимон поэтик уйғунликка эришишда қийинчиликларга дуч келади. Таҳлилларимиз шуни кўрсатадики, мусулмон Шарқи мумтоз адабиёти намуналарини таржима қилишда поэтик уйғунлик касб этишга ҳалақит берадиган энг катта

¹² Юсупова Д. Аруз вазни қоидалари ва мумтоз поэтика асослари. – Т.: Таълим-медиа, 2019. – Б. 184.

тўсиқ мумтоз адабий санъатларнинг тушунилмаслиги оқибатида келиб чиқади. Масалан:

*Юз шукр де, Бобурки, карими ғаффор,
Берди санга Синду Ҳинду мулки бисёр,
Иссиқлиғига гар санда йўқтур тоқат,
Совуқ юзини кўрай десанг, Ғазни бор*¹³.

Матндаги “Совуқ юзини” бирикмасини икки хил талқин қилиш мумкин. Биринчидан, “совуқ об-ҳаво”, иккинчидан, Ғазна аҳолисининг совуқ муносабатини тушуниш мумкин. Рубойидаги “де” ва “бор” сўзи амрдири. “Бобурки” **тажрид**, “карими ғаффор” ва “мулки бисёр” – **ташбех**, “Синду Ҳунду ва Ғазни” – **талмех**, “совуқ юзини” бирикмасининг ўзида ҳам **ташбех**, ҳам **ийҳом**, ҳам **синекдоха** ишлатилган. “Ғазни бор” бирикмасидаги “бор”ни ҳам буйруқ маносидаги “бормоқ” сўзи, ҳам “мавжуд” маъносидаги “бор бўлмоқ” каби тушуниш мумкин – демак, бу ерда **тажнис** санъати қўлланилган. Диссертацияда мазкур рубойининг тўртта таржимаси таҳлил қилинди. Натижада, уларнинг бирортасида ҳам аслиятдаги **ийҳом**нинг таржима тилига кўчмагани аниқланди.

Диссертацияда инглиз тилига воситачи тил орқали ўгирилган рубойлар ҳам таҳлил қилинган. Улар А.Обидов томонидан Э.Очиловнинг форс тилидан ўзбек тилига қилинган ўгирмаларидан фойдаланиб амалга оширилган таржималардир. Бу таржималар билвосита амалга оширилган бўлса-да, уларда қўлланилган шакл, мазмун ва поэтик тилни ўрганиш фойдадан холи бўлмайди. Таҳлиллар шуни кўрсатдики, А.Обидов томонидан амалга оширилган барча таржималарда қофия ва шеърини шаклини сақлашга катта эътибор берилган.

Паҳлавон Маҳмуд

Бо хушсепари делбареро шояд
Гуфтам суханат шикаста чун
меояд.

Гуфто ке барин тангдаҳонийи
ке марост,

Гар нашиканамаш чегуна берун
ояд?¹⁴

Э. Очилов таржимаси

Бир кун у санамгаким, мисоли ғунча,
Дедим: “Нега синикдир овозинг мунча?”

Ул қилди жавоб: “Кичкина бўлгач оғзим,

Овозим, ахир, синади-да чикқунча!”¹⁵

Рубойида Шарқ адабиётида кенг тарқалган маҳбубанинг кичик оғзи ва камгаплиги ҳақида сўз юритилмоқда. Нозаниннинг кичик оғзи бир томондан унинг гўзаллиги тимсоли бўлса, бошқа томондан шоир ўзи учун унинг суҳбатидан бебаҳралигига мантиқий сабаб кўрсатмоқда. Шоир у билан суҳбатлашгиси келади, унинг сўзларини тинглагиси келади, аммо, одатда, ёри у билан сўзлашишни ўзига эп билмайди. Маҳбубани ёмонлаш анъаналарга мустасно бўлгани учун ҳам, “ёримнинг оғзи кичкина бўлгани

¹³Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома / Нашрга тайёрловчи П.Шамсиев, С.Мирзаев. – Т.: Ўзбекистон ССР фанлар академияси нашриёти, 1960. – Б. 365.

¹⁴ Паҳлавон Маҳмуд. Рубойлар./ Нашрга тайёрловчи Т.Жалолов. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1979. – Б. 48.

¹⁵Паҳлавон Маҳмуд. Рубойлар. [Электрон манба]: <https://ziyouz.uz/jahon-sheriyati/fors-tojik-sheriyati/pahlavon-mahmud/> № 18.

учун ҳам, унинг гаплари қисқа-қисқа”, – деган поэтик баҳона ўйлаб топилади. Аслият ва ўзбекча таржимада қуйидаги фарқларни кузатиш мумкин: биринчи мисрадаги “ёш дилбар” “санамки мисоли ғунча”, иккинчи мисрадаги “суханат” (сўзларинг) лафзи “овозинг” сўзи билан ўзгартирилган ҳамда охирги мисрадаги савол таржимада ҳис-ҳаяжон гапга айланган. Бўғинлар ҳисоби ва қофияланиш тартиби бир-бирига тенг бўлса-да, ритмда фарқ бор. Бу рубоийда **савол-жавоб** санъатидан фойдаланилган. Ундаги “хушсепари ва тангдаҳони” **ташбиҳ**. Шунингдек, унда **ҳусни таълил** орқали ёрнинг камгаплигига сабаб келтирилган.

Аъзам Обидов таржимаси

*I said to my beloved: “Hey, coquette,
why*

*Does your voice from mouth slowly
fly?”*

“Because my mouth’s tiny –every word

Being sliced goes out” was her reply¹⁶.

Мазмуни:

Мен севгилимга айтдим: “Эй, танноз
нега

Сенинг овозинг оғзингдан секин
учади?”

“Чунки менинг озғим кичкина –ҳар
бир сўз

Кесилиб чиқади” эди унинг жавоби

Э.Очилов таржимасининг форс тилидаги матнга яқинлиги А.Обидов матнининг аслиятга яқинлигини таъминлаб берган. Ўзбек тилида матнга киритилган ўзгартиришлар инглиз тилида тўлиқ сақланган; форс тилидаги “ёш дилбар” образи ўзбек тилида “санамки мисоли ғунча”, инглиз тилида эса “танноз”га айланмоқда. Таржимада матндаги диалог орқали савол-жавоб санъати ҳам, ҳусни таълил ҳам сақланган. Қофияланиш тартиби қайта тикланган, аммо бўғинлар сониди ўзгариш бор. Бунга ҳам асосий сабаб қилиб ўзбек ва инглиз тилларидаги сўзларнинг ҳажми бир-биридан фарқ қилишини келтириш мумкин. Умуман олганда, мазкур таржимада поэтик уйғунлик сақланган деса бўлади.

Рубоий таржимасида поэтик уйғунликни таъминлашда қуйидаги тамойиллар асосида иш кўриш мақсадга мувофиқдир:

– бадий санъатлардан хабардор бўлиш ва таржима матнида уларга юкланаётган маъно моҳиятини билиш;

– бадий санъатларни таржима қилишда изохлаш ёки перефраза принципини қўллаш;

– мисранинг аслиятдагидан чўзилиб ёки оғирлашиб кетишининг олдини олиш мақсадида мисрадаги туб маънони ўзгартиришга хизмат қилмайдиган бирикма ва сўзларни таржимадан тушириб қолдириш.

ХУЛОСА

1. Аслият ва таржима тилида қайта яратилган матн орасида шаклий-семантик ва поэтик яқинликни таъминлаш, таржимада бадий яхлитликни таъминловчи шакл ва маънонинг бирлигини яратишда таржимон олдида бир

¹⁶Паҳлавон Маҳмуд. Рубоийлар. [Электрон манба]: <https://www.ziyouz.uz/en/poetry/43-uzbek-classical-poetry/187-pahlavon-mahmud>

канча муаммолар борлигини кузатиш мумкин. Тилдаги синонимия, антонимия ва омонимия каби ҳодисалар таржимон олдида “шакл ёки маъно” дилеммасини қўяди. Бунда кўп ҳолларда, ё маънони сақлаб қолиш учун шаклдан, ё бўлмаса шаклни сақлаб қолиш учун маънодан воз кечишга тўғри келади. Ўзбек ва инглиз тилларининг товуш қатламидаги фарқ, одатда, таржима матнида аллитерацияни яратиб бериш имконини қатъий чегаралаб қўяди. Ўзбек тили агглютинатив тиллар оиласига мансуб бўлгани учун ҳам, унда феълнинг шахс-сон қўшимчалари ўзидан ажралган ҳолда кела олмайди. Мумтоз ўзбек адабиётидан инглиз ёхуд бошқа ғарб тилларига шеърини таржима қилиш жараёнида арабча ҳарфлар шаклан англатган маънони бошқа тилдаги ҳарфлар воситасида узатишнинг сира ҳам иложи йўқ. Сабаби, тиллараро ассимметрия ҳодисаси бу каби шаклий безакларни инглиз тилига таржима қилишни имконсиз қилиб қўяди.

2. Таржима жараёнида фақатгина аслият тилига хос бўлган бирликлар, сўз ёки фразеологик бирикмалар каби луғат сатҳидаги тўсиқларга дуч келган таржимон, албатта, уларни изохлаб кетиши лозим. Бу ўқувчининг мазкур изохлар воситасида ўзбек мумтоз адабиётида мўл бўлган архаик тушунчалар, реалиялар, тарихий ном ва воқеалар моҳиятини англашига хизмат қилади

3. Таржима сифатини сустлаштирадиган асосий омиллар қуйидагилардан иборат:

- шеърда акс этган лингвистик ва экстралингвистик маълумотлар ҳақида етарли билимга эга бўлмаслик;

- шоир яшаган давр шеърини анъаналарини билмаслик;

- тағлама таржима жараёнида мисра матноти маъносига эътибор қаратмаслик;

- образларнинг луғавий маъносига эътиборга олмаслик (бодаошом-май параст=>май қуювчи) ;

- идиомаларни таржима қилишда тил бойлигининг камлиги;

- ҳар икки тил шеърини вазнларидан тўлиқ хабардор бўлмаслик;

- поэтик санъатлар, бадиий тасвир воситалари ва бадиий усуллардан хабарсизлик.

- рецептор адабий тилини яхши билмаслик;

- муаллифнинг бадиий тили ва ифода тарзини тушунмаслик;

- аслият матни замиридаги информативлик даражасини англамаслик.

4. Уйғун таржима – аслият матнидан англангани мумкин бўлган барча маъно вариантларини таржимада қайта тиклашга имкон берувчи динамик матн яратишни тақозо этади. Уйғунлик аслият ва таржима матнлари маъноларини синтезлаш ва мослаштиришдир. Уйғунлик адекватлик ва эквивалентликни инкор этмайди. Адекватлик ва эквивалентлик шеърини таржимада уйғунликка эришишдаги босқичлардир. Шарқ адабиёти лирик бирликларини инглиз тилига таржима қилишда тўлиқ адекватликка эришишнинг имкони йўқлиги тиллараро лингвистик сатҳлардаги фарқларнинг мавжудлиги билан белгиланади.

5. Ғазал ва рубоий матнларини ўзбек тилидан инглиз тилига таржима қилишда уйғунликни таъминлашнинг асосий тамойиллари қуйидагилардан иборат:

- ритм ва мусиқий оҳангни узатиш;
- аслият шаклий хусусиятларини имкон қадар қайта тиклаш;
- муаллифнинг бадиий услуби ва ифода тарзига мос муқобилларни қўллаш;
- бадиий санъатлардан хабардор бўлиш ва таржима матнида уларга юкланаётган маъно моҳиятини билиш;
- бадиий санъатларни таржима қилишда изоҳлаш ёки перефраза принципини қўллаш;
- аслият матни замиридаги деннотатив ва коннотатив маъноларни англаш ва таржима қилиш;
- мисранинг аслиятдагидан чўзилиб ёки оғирлашиб кетишининг олдини олиш мақсадида мисрадаги туб маънони ўзгартиришга хизмат қилмайдиган бирикма ва сўзларни таржимадан тушириб қолдириш;
- таржима жараёнида мумтоз адабиёт мутахассиси билан ҳамкорлик қилиш.

6. Уйғун таржима лирик матннинг мисра, байт ва бандлар қурилиши, асарнинг умумий ритми, шаклий безаклари (масалан, қофия ва радифлар), семантик хусусиятлари (масалан, шоир томонидан назарда тутилган турли хил тағмаёнолар) ва поэтик бўёқдорлигининг таржима матнида қайта яратилишини назарда тутати. Бунда, айнан шоир қўллаган сўз ва жумлаларнинг сўзма-сўз таржима қилиниши талаб этилмайди. Таржима қилиниши объектив қонуниятлар туфайли мумкин бўлмаган бирликлар таржима тилида ўхшаш бирликлар билан алмаштирилиши, мос бирликлар умуман бўлмаганида эса, изоҳ сифатида берилиши мумкин.

7. Шеър таржима аслият матнини ўзга тилда ғоявий, лисоний ва шаклий қайта тиклаш орқали амалга ошади. Шу билан бирга, унинг бадиий таъсир кучи ва миллий ўзига хослиги сақлаб қолиниши лозим. Таржима аслият матни каби китобхонга завқ бера олган тақдирдагина уни уйғун деб ҳисоблаш мумкин.

**ONE-TIME SCIENTIFIC COUNCIL BASED ON THE SCIENTIFIC
COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.27.06.2017.Fil.19.01AT TASHKENT STATE UNIVERSITY OF THE
UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE**

**TASHKENT STATE UNIVERSITY OF THE UZBEK LANGUAGE AND
LITERATURE**

BUMATOVA AIDAKHON MERGANOVNA

**FORMAL-SEMANTIC AND POETIC HARMONY IN THE ENGLISH
TRANSLATIONS OF ORIENTAL LYRIC GENRES (IN THE EXAMPLES
OF GHAZAL AND RUBAI)**

**10.00.06 –Comparative literature studies, comparative linguistics
and translation studies**

**ABSTRACT
of doctor of philosophy (PhD) on philological sciences**

Tashkent-2020

**ONE-TIME SCIENTIFIC COUNCIL BASED ON THE SCIENTIFIC
COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 AT TASHKENT STATE UNIVERSITY OF THE
UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE**

**TASHKENT STATE UNIVERSITY OF THE UZBEK LANGUAGE AND
LITERATURE**

BUMATOVA AIDAKHON MERGANOVNA

**FORMAL-SEMANTIC AND POETIC HARMONY IN THE ENGLISH
TRANSLATIONS OF ORIENTAL LYRIC GENRES (IN THE EXAMPLES
OF GHAZAL AND RUBAI**

**10.00.06 –Comparative literature studies, comparative linguistics
and translation studies**

**ABSTRACT
of doctor of philosophy (PhD) on philological sciences**

Tashkent-2020

The theme of doctor of philosophy (PhD) thesis was registered by the Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under No B2017.3.PhD/Fil343.

The doctor of philosophy thesis was written at Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

The abstract of the thesis in three languages (Uzbek, English, Russian (summary)) is logged on the web-sites of the Scientific Council (www.navoiy-uni.uz) and the information-educational portal "ZiyoNet" (www.ziyo.net).

Supervisor:

Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich
Doctor of Philological Sciences, professor

Official opponents:

Kulmamatov Dismamat Sattarovich
Doctor of Philological sciences, professor

Salieva Zarrina Ilhomovna
Candidate of Philological sciences, associate professor

Leading organization:

Bukhara state university

The defense of the dissertation will be held on December « 19 » 2020, at 11⁰⁰ at the meeting of the one-time Scientific Council DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 at Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi (Address: 103, Yusuf Hos Hojib Str., Yakkasaroy district, Tashkent, 100100. Tel: (99871) 281-42-44; fax: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz)(0-371) 2811022;
e-mail: monitoring@navoiy-uni.uz).

The doctoral dissertation is available in the Information Resource Center of Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi registered under № 823 (Address: 103, Yusuf Hos Hojib Str., Yakkasaroy district, Tashkent, 100100. Tel: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

The abstract of the dissertation was distributed on December « 9 », 2020.
(Digital Registry note № 1 as of December « 09 », 2020).

H.A. Dadaboev
Chairman of the one-time Scientific Council awarding Scientific degrees, Doctor of Philological Sciences, professor

Q.U. Pardaev
Scientific Secretary of the one-time Scientific Council on awarding scientific degrees, doctor of Philological Sciences

S.E. Normamatov
Chairman of the one-time Scientific Seminar at the one-time Scientific Council on awarding scientific degrees, Doctor of Philological Sciences

INTRODUCTION (the abstract of the (PhD) dissertation)

Actuality and necessity of the research theme. The interest in Oriental literature in the world has always been great due to its unique romanticism, tone and philosophical meaning, which are a source of attractive spiritual pleasure and enjoyment. The classics created by the great poets of the Muslim East have contributed to the development of human society by promoting universal values in the world and singing the ideals of human perfection. Indeed, "Literature is the heart of the people, the mirror of the nation's spirituality. In today's complex world, literature has the power to find its way into people's hearts and inspire them to noble goals"¹⁷.

At a time when popular culture in the world, especially postmodernism, is affecting humanity, the interest in Oriental literature is growing. Hafiz's poems, which were once translated into Western literature, loved and read by Goethe, are becoming more popular abroad. The translations of precious works of famous Persian poets such as Umar Khayyam, Hafiz Shirazi, Saadi Shirazi, Jalaliddin Rumi, have become the favorite books of thousands of Europeans. Unfortunately, due to the ideology of the communist regime, samples of Uzbek classical literature were not translated into Western languages and remained unknown to foreign readers. However, the works of dozens of other Uzbek poets, such as Alisher Navoi, Lutfi, Zahiriddin Bobur, Munis Khorezmi, Ogahi, Furkat, Amir Umarkhan, Nodirabegim, Uvaysiy, Feruz, could have a worthy place among the masterpieces of world literature.

After the independence of Uzbekistan, at the initiative of some dedicated Uzbek translators, an attempt was made to translate Alisher Navoi's ghazals into English¹⁸. Uzbekistan's international recognition has led to an increase in interest in translating Alisher Navoi's works abroad¹⁹. At the same time, the lack of sufficient theoretical and practical development in the field of poetic translation does not allow to bring the work of translation from Uzbek to foreign languages in an adequate and appropriate level. The process of creations of direct translations from Uzbek into other languages is still in its infancy. Criticism of literary translation, which serves to accelerate it, is stagnant. Although a number of studies on the problems of translation in recent years have seen the light of day around the world, they have not delved deeper into the fundamentals of translation practice, especially poetic translation. The current level of poetic translations makes it necessary to revitalize research in this area. This means that it is important to study the world experience of fraternal peoples, as well as the translation of Persian-Tajik classics into English. In this context, the comparative study of them and their

¹⁷Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Тошкент шаҳридаги Адиблар хийбонига таширифи чоғида сўзлаган нутқи. Халқ сўзи, 2020 йил 21 май, №106 (7608).

¹⁸Уммондан дурлар. Навоий шеърятидан инглизчага таржималар тўплами / Тузувчи Й.Парда. – Т.: Шарк нашриёт-манбаа концерни, 2000; Sultanova D. Selected gazels of Navoiy. – Т.: Navro‘z nashriyoti, 2015; Алишер Навоий: 100 танланган ғазаллар таржимаси (ўзбекча-инглизча). Таржимон: Б.Холбекова, Масъул муҳаррир: Қ.Маъмуров. – Т.: ЎДЖТУ., 2019.

¹⁹Alisher Nava'i: The language of the birds (Lison ut-tayr). Tarjimonlar: G.Dik, N.Qambarov, T.Mahmudxo‘jayev. –Т.: Yoshlar nashriyot uyi, 2018; Daly D. Twenty-one ghazals, Alisher Navoiy. – Servena Barva Press, Summerville, Massachusetts, 2016.

contribution to the improvement of the theoretical and practical foundations of the translation of Uzbek poetry determine the relevance of the research topic. An in-depth study of the possibility of recreating Oriental art in English and preserving the melody, rhythm, musicality, and peculiar features of the ghazal and rubai in translation underscores the need for this research.

This dissertation research will serve to a certain extent for the implementation of the assigned tasks by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 13, 2016 No PF-4797 “On the founding of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi”, dated February 7, 2017 No PF-4947 “On the Strategy of Actions for the Further Development of the Republic of Uzbekistan, No. PQ-3271 of September 13, 2017 Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 5, 2018 No PP-3652 “On measures to further improve the activities of the Writers' Union of Uzbekistan”, President Sh.M. Mirziyoyev's speech at a meeting with representatives of the creative intelligentsia of Uzbekistan on August 3, 2017, instructions to increase the influence of literature during his visit to the Alley of Writers in Tashkent on May 20, 2020, and other relevant legal documents.

Relevant research priority areas of science and developing technology of the Republic. This study is carried out in accordance with the priority of the development of science and technology of the republic I. “Spiritual, moral and cultural development of a democratic and legal society, the formation of an innovative economy”.

Comments on foreign scientific researches on the theme of the dissertation. To date, a number of works have been carried out on the translation of poetry. G.Salomov, N.Kamilov, Z.Isomiddinov, M.Bakoeva, Sh.Sirojiddinov, R.Shirnova G.Odilova, S.Olimov, M.Sobirov, E.Ochilov, R.Karimov, A.Abdullajonov, D.Hoshimova, T.Saydaliev, Z.Teshaboeva, S.Shukrullaeva, K.Sidikov are among the scientists who have conducted scientific and fundamental research in this field in Uzbekistan²⁰. It should be noted that the research

²⁰Саломов Ғ. Тил ва таржима. – Т.: Фан, 1966; Саломов Ғ. Таржима назарияси асослари. – Т.: Ўқитувчи, 1980; Саломов Ғ. Адабий анъана ва бадиий таржима. –Т.: Фан, 1980; Саломов Ғ. Таржима ташвишлари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983; Саломов Ғ., Комилов Н. Дўстлик кўприклари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979; Исомиддинов З. Не қилайин сенинг била, эй тил. “Ёшлик” журнали, 2017 йил, № 1 (308). –Б. 26-29; Бақоева М.Қ. Англия, АҚШ адабиётидан ўзбек тилига шеърӣ таржима ва қиёсий шеършунослик муаммолари: филол. фан. д-ри. ... дис. – Т.: 2004; Сирождидинов Ш., Одилова Г. Бадиий таржима асослари. – Т.: Mumtoz soʻz, 2011; Одилова Г.К. Инглиз ва ўзбек мумтоз шеърӣ таржималарида адекватлик муаммолари: филол.фан.номз.... дис. – Т.: 2011; Ширинова Р.Х. Диний реалияларни бадиий таржимада қайта яратишнинг айрим тамойиллари (француз адабиётининг ўзбекча таржималари мисолида): филол. фан. номз.... дис. – Т.: 2002; Ширинова Р.Х. Олам манзарасининг бадиий таржимада қайта яратилиши: филол.фан.докт. ...дис. – Т.: 2017.; Олимов С.Х. Проблемы воссоздания и трансформации поэтических фигур в переводе произведений Алишера Навои: дис. на соискание уч. степ. кан. филол. наук. – Т.: 1985; Собиров М. “Бобурнома” Виллур Текстон таржимасида: филол.фан.номз.... дис. –Т.: 2001; Очилов Э. Рубоӣ таржимасида шакл ва мазмун бирлиги: филол.фан.номз.... дисс. – Т, 1994; Каримов Р. “Бобурнома”даги шеърлар хорижий таржималарининг қиёсий таҳлили: филол.фан.ном.... дисс. –Т.: 2003; Абдуллажонов А.Х. Навоӣ бадииятини немисча таржималарда қайта яратиш ва табдил этиш: филол.фан.номз.... дис. – Т.: 1998; Ҳошимова Д.М. “Бобурнома” асарининг танқидий матнини яратиш муаммолари (ўзбек, инглиз ҳамда “Бобурнома” танқидий матнларининг япон нашрлари мисолида): филол. фан. номз. ...дис. – Т.: 2006; Ҳошимова Д.М. “Бобурнома” матнидаги тасвирий воситаларининг инглиз тилига таржималари тадқиқи: филол. фан. докт. ...дис. – Т.: 2018; Сайдалев Т.Х. Бобур лирикаси бадииятининг русча таржималаридаги таққини: филол.фан. номз....дис. – Т.: 2007; Тешабоева З.Қ.

conducted by these scholars has made a significant contribution to the field of translation of poetic texts. Features of poetic systems in the translation of poetic texts from Persian to Uzbek, from Uzbek to Russian and English, their similarities and differences, form, poetic speech, rhythm, which are components of poetry, rhyme-related issues are studied from a comparative perspective. However, they have not been specifically explored from the point of view of the achievement of formal-semantic and poetic harmony between the original and translated texts, which plays an important role in the translation of classical poetic texts into English.

A great deal of work has been done in the field of poetic translation in world translation. They mainly study the processes of reconstruction and interpretation of the meaning of the original text in the Romano-Germanic and Slavic translations, and discuss the categories of adequacy and equivalence as the main criteria for determining the quality of translation. There is almost no research on the theory and practice of poetic translation from Oriental languages, especially Turkic, into English. The concept of harmonic translation was introduced in the concept of interpreter space by L.V. Kushnina and S.S. Nazmutdinova. In their view, establishing a synergetic relationship between the levels of meaning ensures harmony in translation²¹.

Relevance of the dissertation research with the plans of the scientific-research works of the higher education. The dissertation was completed within the framework of the research plan of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi on the topic “The role of translation in the development of world science”.

The aim of the research work is to study the process of achieving a proper translation of the ghazal and rubai genres into English.

The tasks of the research work:

To study the existing problems in the translation of Oriental lyrical genres, in particular, ghazals and rubais, into English;

to analyze the existing criteria for determining the quality of translation of lyrical texts, to study the impact of differences between poetic systems and genres on the quality of poetic translation;

identify the main factors that impair the quality of ghazal and rubai translation;

“Бобурнома”нинг инглизча таржималаридаги фразеологик бирикмалар ва уларнинг миллий-маданий хусусиятлари: филол.фан. фалсафа докт....дис. – Т.: 2017; Шукуруллаева С. Воссоздание художественного своеобразия “Бабурнаме” в его английских переводах: дисс.... канд. филол. наук. – Т.: 1989; Сидиков Қ. “Кутадғу билиг” тўртликларининг инглизча бадий таржима хусусиятлари: филол.фан. номз.... дис. автореф. – Т.: 2010.

²¹Кушнина Л.В. Взаимодействие языков и культур в переводческом пространстве: гештальт-синергетический подход: дис... д-ра филол. наук. – Пермь, 2004; Назмутдинова С.С. Гармония как переводческая категория (на материале русского, английского, французского кинодискурса): дис. на соискание уч. степ. кан. филол. наук. –Тюмень, 2008; Гончар Н.Г. Асимметрия в переводе художественного текста: этнолингвокультурный аспект: дис. на соискание уч. степ. кан. филол. наук. –Тюмень, 2009; Георгиева Н.Ю. Адаптивные стратегии трансляции темпоральных смыслов: на материале англоязычного и русскоязычного делового дискурса: дис. на соискание уч. степ. кан. филол. наук. –Тюмень, 2013.

improving the existing criteria for determining the quality of translation of lyrical texts;

scientific substantiation of the category of “harmony” in the translation of poetic texts;

generalization of experience in achieving formal-semantic and poetic harmony through the comparative analysis of different versions of the translation of the text of the ghazal and rubai, directly and indirectly;

to develop the basic principles of harmonization in the translation of ghazal and rubai texts from Uzbek to English.

The object of the research work consist of the translations of poetic pieces by W. Leiden –W. Erskin, Annette Beveridge, Wheeler Texton, Stanley Lane-Pull, Fernand Grenard and Herold Lamb as part of the translation of “Boburnoma”, samples of the translations from Khayyam's rubai, translations of ghazals and rubai of Alisher Nava'i by Leonid Kmetyuk, Kasimjon Mamurov, Dinara Sultanova, Dennis Daly, as well as the translation of several rubais of Pahlavon Mahmud into English by Azam Obidov.

The subject of the research work is oriental lyrical genres, in particular the issue of ensuring formal-semantic and poetic harmony in the translation of ghazals and rubais into English.

Methods of the research. The research used comparative, contextual-descriptive, poetic structure and linguopoetic analysis methods of translated texts.

Scientific novelty of the research work:

the existing problems in the translation of Oriental lyrical genres, in particular, ghazals and rubais, into English were revealed through a comparative analysis of the various direct and indirect translation variants of the ghazal and rubai texts;

the principles of achieving formal-semantic and poetic harmony on the basis of theoretical and practical recommendations for the development of the field have been provided;

English translations of oriental lyrical genres within the category of “harmony” to assess the quality of formal-semantic and poetic texts and are scientifically based;

the basic principles of Oriental lyric poetry, in particular the Turkish ghazal and rubai genres, have been developed for translation into English;

on the basis of a comparative analysis of the various translation variants of the ghazal and rubai texts, both directly and indirectly, the features that give rise to formal-semantic and poetic harmony have been proved.

Practical results of the research work consist of the followings:

Poetic translation is evaluated in terms of the category of harmony;

a comparative analysis of the various translation variants of a ghazal and a rubai have been thoroughly analyzed;

a comparative study of the experience of translations from Persian into English, which can be considered as a model for translating Uzbek classics into English;

the texts of ghazals and rubais translated into English were analyzed and practical recommendations were developed based on them to create a suitable translated text.

Authenticity of the research results:

study of fundamental scientific and theoretical views of domestic and foreign scholars on scientific research in the field of poetic translation, as well as their analytical research, published in national and international conference proceedings, special and foreign journals. The articles, conclusions, proposals and recommendations are explained in practice, the results obtained are confirmed by the competent authorities.

Scientific and practical value of the research comparative study of English translations of ghazals and rubais in the Muslim Oriental lyrical genres, formal-semantic and poetic balance between the original and translated texts for the first time in the Uzbek-English comparative poetic translation in terms of the category of harmony determined by the analysis. Theoretical conclusions obtained as a result of the research serve as a scientific and theoretical source in the study of the problems of Uzbek-English poetry translation.

The practical value of the research results is determined by the fact that it can be used to translate samples of small lyrical genres Uzbek literature into English, to organize special courses on translation theory and practice from translation materials, to create educational and methodological literature.

Implementation of the research results. The results of this study, were used in:

the translation of Alisher Navoi's ghazals starting with the lines "Unutmog'ilki to hajr etti bedod", "Qon yoshum sorig' yuz uzra oshkor etti firoq", "Yor chun istarki, bo'lg'aymen mudom andin yiroq" and "Kelgusi ul sarvi siymnibar guli serobdek" that have been published on the section "Navoiy saboqlari" of the magazine "Jahon Adabiyoti" (Reference No. 56, June 6, 2020, issued "Jahon Adabiyoti" magazine). As a result, the magazine pages have been enriched with poetic renderings based on the principles of harmonic translation;

the translation of E.Vakhidov's poem "Inson" ("Human") in the framework of the translation of poems written in Aruz scheme by the Writers' Union of Uzbekistan (Reference No. 01-03-01/625, July 3, 2006 issued by the Writers' Union of Uzbekistan). As a result, a practical contribution was made to the promotion of Uzbek literature abroad;

views on the preservation of poetic methods of expression in translation, scientific and theoretical conclusions on the principles of application of rhyme, were used in preparation of lectures for researchers of Uzbek literature at the Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of the Azerbaijan Academy of Sciences in Baku (Reference No. 55, on August 15, 2020 issued by the Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of the Academy of Sciences of Azerbaijan). As a result, students have developed the necessary knowledge and skills about the role of ghazals and rubais, as well as Uzbek poets in world literature;

important scientific and theoretical conclusions in published articles on the content of research were used in the frameworks of the grant No 56-01 / 10 issued

by the Uzbek-French Alliance. used in the translation of the English-language mobile application “Pilgrimage places and scared shrines in Uzbekistan” (Reference No. 55, September 29, 2020 issued by Uzbek-French Alliance). As a result, it was possible to ensure the harmony of formal and poetic meanings in the texts included in the translation of the application;

The research results and materials were used in the practical project ITD-1-098 “The role and importance of pedagogical views of Alisher Navoi in the formation of youth spirituality” (2012-2014) (Reference No. 89-03-3306, September 14, 2020, issued by the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan). As a result, the importance of creating appropriate translated texts while preserving the educational, spiritual and enlightenment significance of Alisher Navoi's work has been increased.

The data of the scientific results of the research were used in the preparation of the program “Navoiyni anglab” and “Shoh va shoir”, broadcast on the National Television and Radio Company of Uzbekistan. (Reference No. 02-14-679, June 23, 2020 issued by the National Television and Radio Company of Uzbekistan). As a result, the content of the materials prepared for the TV program has been improved;

Approbation of the research results. The results of this research were discussed in public at 2 international and 4 national scientific conferences.

Publication of the research results. A total of 17 scientific articles on the topic of the dissertation were published, including 7 articles in scientific journals recommended for publication of the main scientific results of doctoral dissertations of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, 4 articles in foreign journals.

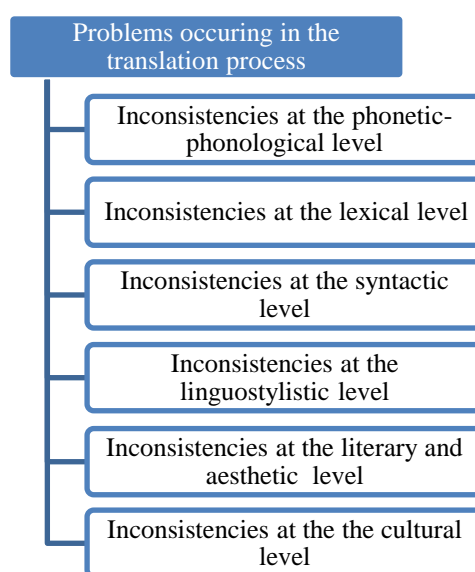
The structure and scope of the dissertation. The study consists of a table of contents, introduction, three chapters, a conclusion and a list of references, with a total volume of 156 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introductory part is based on the relevance and necessity of the dissertation topic, its response to the priorities of the development of science and technology of the republic, the degree of exploration of the problem, the review of foreign and domestic literature on the research topic, the goals and objectives, object and subject of research, the methods used in the research, the scientific novelty and practical significance of the research, the reliability of the obtained results are described, the results are put into practice, the published works and dissertation structure are given.

The first chapter of the dissertation, entitled “**Orient and West: Differences in the Poetry System and the Problem of Harmonious Translation**”, focuses on the main features, similarities and differences of poetic systems in English and Uzbek classical literature, as well as Oriental classical poetry. It holds the discussion of the problems that arise in the translation of classical works into English, as well as the category of harmony in poetic translation. The first

paragraph of the chapter is entitled “*Specific aspects and problems of translation of lyrical genres*”. It is well known that small lyrical genres, although shorter in form than prose, differ in that they can absorb the idea and purpose expressed in prose into tens or sometimes hundreds of pages into the essence of short verses or stanzas. The translator working with a text that has a certain value in the original language provides a formal-semantic and poetic similarity between the two texts, creates a unity of form and meaning that provides artistic integrity in the translation, i.e. the author's creative idea. Trying to convey the subtle meanings of and the images enhances the charm and readability of the translation. In this process, the translator is seriously hampered by differences between the features of the two languages. These discrepancies are of a linguistic and extralinguistic nature and are among the major problems in the translation process. They can be grouped as follows:

1. Inconsistencies at the phonetic-phonological level. Providing tone in the translation of a poem is one of the most difficult problems a translator has to solve. They do not allow the translation of the formal ornaments given by the sounds and letters in the poem.
2. Inconsistencies at the lexical level. Unlike modern poetry, the “language” of classical works is an element that directly affects the quality of the final translation. This is an obstacle in transmitting the images created in the original in a way that is consistent with the language of translation. Realities make up a large part of the lexicon that is incompatible between languages.
3. Inconsistencies at the syntactic level. This type of problem stems from differences in the syntactic connection of parts of speech in speech construction between languages. Due to the disproportion at the syntactic level of languages, it is not possible to maintain the exact order of the words in a sentence during the translation process.
4. Inconsistencies at the linguostylistic level. Some words, phrases, and images that are specific to a literary language are manifested in the fact that they have no alternative in another language or acquire the opposite stylistic coloring.

5. Inconsistencies at the literary and aesthetic level. This level is directly related to the aesthetic features of literature and language. One of the main features of this level is the presence of genres that do not occur in the classical literature.

6. Inconsistencies at the cultural level. Language and culture are closely related concepts. The transfer of meaning from one language to another also requires the transfer of cultural concepts belonging to that language. In most cases, this is not possible. This in turn poses certain challenges to the translator.

The elements such as meter, rhythm, tone, meaning, and the many other phonetic, lexical, and compositional constructions that serve to bring them to life, shape poetry as a unique genre. On the other hand, it serves as a major factor complicating its understanding. In the structure of a poetic text, these elements become a complex organism or system that is inextricably linked and inseparable from each other in order to reveal the general meaning and beauty of the text, which is included in any part of it. The change affects the integrity of the entire text. Being able to “see through” such elements in the text, to imagine what each of them is aimed at, plays an important role in the creation of a clear and attractive translation. However, the differences between languages do not allow these elements to fully manifest themselves, making the process of translating lyrical texts from one language to another much more complicated.

The second paragraph of the chapter is entitled ***“Achieving harmony in the translation of poetic text as a problem”***. Poetic translation is a complex process. Not every translator is able to render a poem. The translator is required to have relevant philological knowledge and artistic ability, a good knowledge of the principles of poetry, and most importantly, a sense of musical tone and rhythm. The re-creation of a poem in an attractive way depends on the skill of the translator. There is a translator who is always looking for an opportunity to fully preserve the aspects of the author’s artistic skill in translation. If we look at the history of translation studies, we can see that so far no agreement has been reached on the factors that ensure the quality of translation.

Scientists fall into two categories in this regard:

Supporters of the theory of adequacy, who believe that only adequate translation of a text can be called a “correct” one (A. Noahbert, K. Rice and H. Fermeer, A.D. Schweitzer, Y.I. Retsker, Yu.V. Vannikov);

Supporters of the theory of equivalency, scientist who favor the equivalency in the translation as the only way to achieve quality (Eu. Nida, J. Catford, G. Eger, A.D. Schweizer, V.G. Gak, V.N. Komissarov, L.S. Barkhudarov, L.K. Latyshev, N.K. Garbovsky, I.S. Alekseeva, N.M. Nesterova).

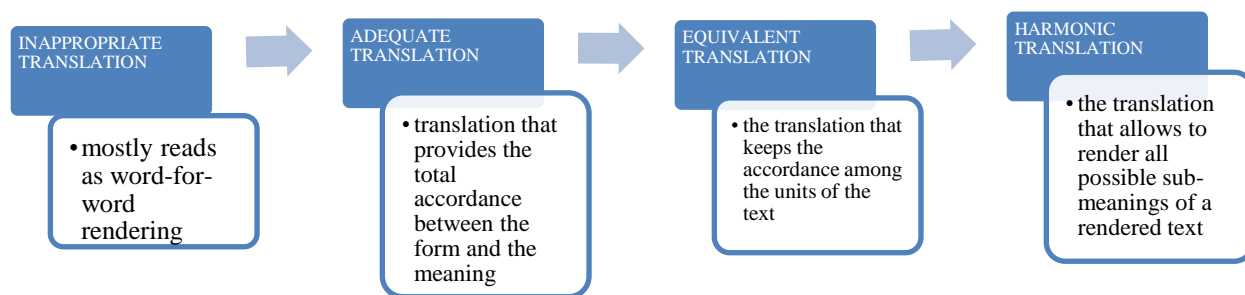
Some ideas of both groups can be valid up to some point. The absence of an ultimate theory in the process hinders the development of translation on the basis of common principles. In developing clear criteria for determining the quality of translation of lyrical texts, it is necessary to take into account not only linguistic but also differences between poetic systems and genres. The complexity of translating classical lyrical texts of the Muslim Orient into Western languages is explained by the existence of certain obstacles. The first hurdle is the problem of the meter that arises in the contradictions of the poetic systems of two languages.

In the dissertation, the system of Aruz of the classic poetry of the East and the syllabic-tonic system in English poetry were compared and conclusions were drawn. The second hurdle is that the genres of the Oriental and western poetry belong to different poles. Therefore, evaluating a translation in terms of adequacy or equivalence does not allow for an objective assessment.

For example, one of the important elements of oriental classical lyricism is rhyme. The main function of rhyme is to highlight rhythmic accents, to create the overall tone of the poem, to divide the text into logically complete pieces, and to make it easier to remember. In English poetry today, more attention is paid to the quality of accents than to rhyme. This, in turn, can lead to non-use of rhymes in the original English poetry and as the result omission of the rhymes of ghazals and rubais when translated into English.

Oriental lyric poetry, especially Persian and Turkic poetry, is rich in poetic ornaments, imagery and symbols on the level of true works of art. English poetry, on the other hand, prioritizes meaning and philosophical observation. The difficulty in attracting the western reader to the Oriental lyric, to show its charm and magic in translation, is also explained by the existence of these obstacles. It is already clear that adequate translation is not possible. Equivalent transmission of the above requirements is also impossible. This situation poses certain difficulties for the translator. After all, any type of translation requires complex mental work. The translator has the task of recreating the original text, created on the basis of the rules of the original language, in accordance with the rules of the language of translation. When L.V. Kushnina defined the category of “harmony” as a criterion for determining the quality of translation, she relied on the criteria of translation practice in general. She did not dwell on the translation of poetic texts.

Harmonious or harmonic translation is a translation that communicates between two languages and cultures in the process of translation on the basis of the compatibility of linguistic and spiritual units in the original and translated texts. This results in a complete transfer of meanings between the original and translated texts. Harmonious translation cannot exist without equivalent and adequate translation, as the latter two are the lower stages of achieving harmony in poetic translation. As mentioned in our dissertation, harmonious or harmonic translation is a translation that communicates between two languages and cultures in the process of translation on the basis of the compatibility of linguistic and spiritual units in the original and translated texts. In this case, there is a complete transfer of meanings between the original and translated texts. Harmonious translation cannot exist without equivalent and adequate translation, as they are the lower stages of achieving harmony in poetic translation. It can be expressed in the drawing as follows:

Harmonic translation requires the creation of a dynamic text that allows you to recreate in the translation all the variants of meaning that can be understood from the original text. Harmony is the synthesis and adaptation of the meanings of the original and translated texts. Harmony does not negate adequacy and equivalence. Equivalent translation is a type of translation that seeks to recreate the general meaning and linguistic coherence between the components of a poetic text.

The second chapter of the dissertation, entitled “**Category of harmony in the translation of ghazals**”, provides a comparative analysis of ghazal texts from Uzbek and Persian into English, and develops the basic principles of formal-semantic and poetic harmony in translation. The first paragraph of the chapter is entitled “*Achieving formal-semantic harmony in the translation of ghazals*”. It discusses the issues of achieving formal and semantic harmony in the English translations of ghazal verses of Alisher Navoi and Zahiriddin Muhammad Babur. A ghazal is a form of classical poetry written according to certain rules. It ranges from three to nineteen stanzas. The rhyming of the ghazal can be given as follows:

- 1) “a-a, b-a, c-a, d-a” - a simple ghazal;
- 2) “a-a, a-a, b-a, c-a ...” - ghazali husni matla;
- 3) “a-a, a-a, a-a, a-a” - ghazal zeb qofiya;
- 4) “a-a, b-b, c-c, d-d” - ghazal zulqofiyatayn;
- 5) “b-a, c-a, d-a, e-a” - the ghazali qit’a;

Awareness of the above classification plays an important role in harmonizing the form of the translated text with the text of the original. Given the impossibility of regaining the metre of the ghazal, maintaining the shape in any case will help the western reader to get an idea of the ghazal.

The themes expressed in the ghazals are different as well. They could be of romantic, secular, nature, holidays and many more origins, depending on the idea in them. Knowing this will help the translator choose the words that give the spirit in translation.

Ghazal forms occur in the following forms according to the semantic connection of the stanzas in their composition:

- a) yakpora ghazal - all stanzas are built around the same theme;
- b) parokanda ghazal - in contrast to a parokanda ghazal, each stanza is written on a separate heme, but the overall metre and rhythm ensure the integrity of the gazelle.
- c) musalsal ghazal - the idea expressed by the poet in the matla is developed in a series to the maqta’ step by step;

g) voqeaband - as its name suggests, the ghazal is dedicated to the description of an event. Keeping in mind the above formal requirements when translating ghazals into English plays an important role in clearly conveying the author's way of thinking to the reader.

In ghazal translation, it is expedient to mean that formal harmony is the restoration of rhythm, weight, and rhyme by means of alternatives, and that semantic harmony is the translation of contextual meanings in a way that is understandable to the receptor. Rhyme, radif and rhythm in them, as well as the restoration of the poet's purpose in the original, play an important role in achieving formal-semantic harmony in the translation of ghazals.

It is also important not to multiply or shorten the syllables in the text, but to restore the total number of syllables in the original, if possible, or to keep the same number of syllables within each line of the translated verses. That would be the guarantee of formal harmony.

There is reason to believe that a good result is based on the number of syllables in the verses in order to ensure formal consistency. The analysis shows that the translations are based on tags, and that they do not meet the requirements in terms of form, as the literal meaning of the word is too long to translate. Understanding the hidden aspects of the meaning of the original also serves as a factor in ensuring semantic harmony. For instance:

Kim ko 'rubdur, ey ko 'ngul, ahli jahondin yaxshilig'?
*Kimki, ondin yaxshi yo 'q, ko 'z tutma ondin yaxshilig'!*²²

Each line of this stanza consists of fifteen syllables, which are syntagmatically divided into 7 + 8 syllables. The words "jahondin" and "ondin" are rhyming, and the word "yakhshilig" is a redif. The combination of "kim ko'rubdur" in the first verse and "ko'z tutma" in the second verse form a parallel device. In general, this poem is based on a depressive mood, a philosophical idea that in life a person faces a lot of infidelity and worthlessness. In Leiden-Erskin's translation, the meaning of the first verse is well preserved, but the meaning of the second verse has changed from the original; In A. Beveridge's translation, the meaning of the second verse is completely different from Babur's text – "do not anticipate anything good from a person who is not able to do well." This, in turn, led to a semantic error in the translation. In the translation of W.M. Textone, we see that the second verse was mistranslated in the sense that "do not expect good from a person who is not yet good." In all three translations, neither the original rhyme, nor the redif, nor the rhythm are preserved.

The second paragraph of the chapter is entitled "***Achieving poetic harmony in the translation of the ghazal***". In this paragraph, as an important condition for achieving poetic harmony is discussed to replace the poetic devices used in the original with the existing ones in the language of translation, and, if it is not possible, interpreting and explaining it with the notes.

The proper translation of the ghazal, into English requires the restoration of the original form, meaning, and poetic units as much as possible. To achieve this, it

²² Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Маҳрами асрор тоҷмадим. Париж девони нусхаси: Шеърлар (Нашрга тайёрловчи ва сўз боши муаллифи С.Ҳасан). – Т.: Ёзувчи, 1993. – Б. 16.

is important for the translator to know the linguistic peculiarities of the original and translated languages, the literature of nations, their metaphors, idioms, stylistic devices and means of expression, artistic methods and genre peculiarities.

The mystical mood, the hidden meaning, the Islamic beliefs and concepts, as well as the principles of literary tradition, which run through the classic ghazal texts, pose the greatest difficulty in translating such texts into English. We have witnessed that ignorance of the forms of Oriental poetic language, in all the translated texts analyzed in the course of our study, deviates from the original meaning, misinterprets it, or creates a whole set of other images and meanings.

The best example for the analysis of poetic harmony in the translation of lyrical works is the shakhbaitis or so-called “masterpiece stanzas” and their translations into English. For example, the following stanza contains of thirteen types of stylistic devices of oriental classical poetics:

*Qaro ko ‘zum, kelu mardumlug‘ emdi fan qilg‘il,
Ko ‘zum qarosida mardum kibi vatan qilg‘il.*²³

L.Kmetyuk, D. Sultanova and D. Daly, who translated this stanza into English, managed to recreate the three of them. Since the main purpose of translation is to exchange ideas between languages, as the main means of achieving poetic harmony, it is expedient to replace the works of art originally used by poets with existing ones in the language of translation, and when it is not possible to interpret the applied poetic devices.

The best way is to translate the realities and lacunae in the text of the ghazal through transliteration and transcription within the text, and interpreting it in the form of a note below the text.

The dissertation identifies the main principles that should be considered in ghazal translations. They are:

- rendering of rhythm and musical tone;
- introduction of tone and rhyming word in the receiving language
- restoring the formal features of the original as much as possible;
- using alternatives appropriate to the author's artistic style of expression;
- correcting understanding and reproduction of factual information on the basis of the original text;
- preserving, as far as possible, the rhyme and radif, which are the formal ornaments of the poem, by means of English alternatives, in order to balance the formal differences between the aruz and syllabo-tonic poetic systems;
- recreating the number of syllables in the verses in translation, even if it is not possible to keep the number of words;

The third chapter of the dissertation, entitled “**Category of harmony in the translation of the rubai**”, provides a comparative analysis of the rubai translations from Uzbek and Persian into English and develops the basic principles of achieving formal-semantic and poetic harmony in them. The first paragraph of the chapter is entitled “*Formal-semantic harmony in the translation of the rubaiyat*”. It discusses the differences that arise between completely different

²³ Алишер Навоий. Бадойиъ ул-бидоя. МАТ. 20 жилдлик. – Тошкент: Фан. 1987. 1-жилд. – Б. 333.

poetic systems in the process of achieving formal-semantic harmony in the rubai translations, the rhymes and radifs in the text, as well as the number of syllables in the translated language issues of ensuring semantic coherence by preserving philosophical content.

It is known that English is an analytical language and Uzbek is an agglutinative language. These differences are manifested not only in morphological or syntactic but also in phonetic construction. For example, in Uzbek the stress usually falls at the end of the word, while in English the place of the stress in the word is not fixed.

There is a rule that if the four lines are not written in certain meter of the Aruz system, it cannot be called a rubai. However, it is not valid in translation. It should not be forgotten that the reproduction of the rubai text in the receptor language is not a rubai, but a translation of the rubai. Requiring keeping the meter of the original within the translated language would create an artificial construction and inappropriate meaning of the rendered text. Indeed, as noted above, it is difficult to translate the idea of authenticity into the same meter.

While the demand of the time requires the creation of harmonic texts, first of all, the degree of perception of translation by the receptor, the sense of enjoyment of rhythm and musical tone, and therefore the depth of meaning in harmony, must be taken into account. Today, such translations are seen as a benchmark.

The genre of sonnets or ballads came from Italian literature to English, and then to Russian literature, and ultimately were introduced into Uzbek; Genres such as haiku, an example of Japanese literature, have found their fans in Uzbek literature today. The reason is that they are created in a meter that will appeal to Uzbek readers. Naturally, a sonnet created or translated into Uzbek will never be exactly the same as the English or Italian examples. Factors that prevent this are present at every level of language. Nevertheless, we recognize such works as sonnets. In our view, the same approach applies to translations from Uzbek or Persian into English from classical literary genres. Therefore, ensuring harmony in the translation of lyrical works is not an original, but requires adaptation to the rhythms and tones of the receptor language.

Rhythm and tone form the formal basis of the original text. Poetic tone - literary methods are made from a symbiosis of meaning and form. That is why the interpreter first of all tries to ensure the connection between rhythm and tone, not meter and its units.

The tonic meters, which is constructed the basis of English poetry, alternate stressed and unstressed syllables. The length of the syllables in the verse plays an important role in the meter of aruz, which is the basis of classical poetry in Arabic, Persian and Turkic languages. The exact transfer of these meters from one language to another is a huge problem. After all, the tonic system is divided into pure tonic, articulated and syllabo-tonic types, and the desired meter is divided into sub-meters. An important feature of poetic speech is the orderly repetition of the rhythmic units that make it up, i.e., stanzas and verses.

Another element that provides tone is rhyme. The nature of rhymes also has its own complexities, such as the meter of a poem. Regardless of their meter,

poems with different rhymes have a different style, because in poetry, stylistics is based on musical or phonetic content. In addition, the presence of ideas, syntactic inaccuracies, which do not fit into the scope of one verse and are transferred to the next verse, is also a unique element of poetry. They help to define the melodic movement of a poem, convey the author's point of view, and define semantic emphasis. Mutually variable meters and rhymes that are repeated at the same pace throughout the entire poetic text form a verse.

Restoration of the formal features of the rubai is accomplished by preserving the rhymes and radii as much as possible. For English, the system of aruz in which ghazals and rubais are written is foreign. So we are not talking about restoring the poetic system in translation. It is not possible to translate a system that is completely foreign to a language without any modification. These actions break the harmony between the original and the translated texts.

In the dissertation it was proved that it is expedient to base the rubai on the following principles in ensuring the formal-semantic harmony:

- Restoration of the number of rhymes and syllables and syllables in the text in the translated language;
- Interpretation of philosophical and religious motifs in the classical rubais of the Orient as they are wrapped in a veil of meaning;
- It is possible not to include in the text of the translation elements that do not serve to change the meaning to avoid overstating the line.

The second paragraph of the chapter is entitled “*Achieving poetic harmony in the translation of the rubaiyat*”. Due to the very limited number of direct translations from Uzbek into English on the translation of rubai texts, it is difficult to draw definitive conclusions about their quality level. World translation has accumulated some experience in the translation of the Rubaiyat from Persian into Western languages. Through the effective use of their experience, it is possible to develop practical recommendations for the translation of Uzbek poetry.

The rubai genre, which is small in form but deeply philosophical in content, has always attracted Western readers. Translators have also constantly reworked and improved certain renderings over and over. For example, Edward Fitzgerald, who translated Khayyam's rubai from Persian into English, was dissatisfied with his translations and re-translated and published them five times over and over again during his lifetime. Each time, the translator, who focuses on ensuring harmony of form and content, faces difficulties in achieving poetic harmony. Our analysis shows that the biggest obstacle to the acquisition of poetic harmony in the translation of examples of classical literature of the Muslim Orient stems from a lack of understanding of classical literary art. To illustrate:

*Yuz shukr de, Boburki, karimi g'affor,
Berdi sanga Sindu Hindu mulki bisyor,
Issiqlig'ig'a gar sanda yo'qtur toqat,
Sovuq yuzini ko'ray desang, G'azni bor*²⁴.

²⁴Заҳриддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома / Нашрга тайёрловчи П.Шамсиев, С.Мирзаев. –Т.: Ўзбекистон ССР фанлар академияси нашриёти, 1960.–Б. 365.

The phrase of “*Sovuq yuzi*” in the text can be interpreted in two ways. First, a cold place; second, unkind attitude of people of Ghazna. The words “de” and “bor” in the rubai are commandments. “Boburki” is tajrid, “karimi gaffor” and “mulki bisyar” – tashbeh, “Sindu Hundu and *G‘azni*” – talmeh, “cold face” are used in this combination as both tashbeh, iyhom and synecdoche. The word “bor” in the phrase “*G‘azni bor*” can be understood as both the word “to go” in the sense of command and the word “to be” meaning “to exist” – which means that the art of tajnis is used here.

The dissertation analyzes four translations of this rubai. As a result, it was found that none of them had translated the original iyham into the language of translation.

The dissertation also analyzes the rubai translated into English through an intermediate language. These are the translations made by A.Obidov using E.Ochilov's translations from Persian into Uzbek. Although these translations were made indirectly, we found it necessary to study and analyze the form, content, and poetic language used in them. The analysis showed that in all the translations made by A. Obidov, great attention was paid to the preservation of the rhyming and poetic form.

Pahlavon Mahmud	Translation of E. Ochilov
Bo khushsepari delbarero shoyad	Bir kun u sanamgakim, misoli g‘uncha,
Guftam suxanat shikasta chun meoyad.	Dedim: “Nega siniqdir ovozing muncha?”
Gufto ke barin tangdahoniyi ke marost	Ul qildi javob: “Kichkina bo‘lgach og‘zim,
Gar nashikanamash cheguna berun oyad? ²⁵	Ovozim, axir, sinadi-da chiqquncha!” ²⁶

The rubai speaks of the small mouth and extremely terseness of the beloved, which is widespread metaphor in Oriental literature. While the beloved’s small mouth is on the one hand a symbol of her beauty, on the other hand the poet gives a logical reason for her lack of conversation. The poet wants to talk to her, to listen to her words, but in vain. So, a poetic excuse, the reason for the terseness of the beloved is introduced into the lines through the metaphor of small mouth. The following differences can be observed in the original and Uzbek translation: in the first verse, “khushsepari delbarero” is changed to “sanamgakim, misoli g‘uncha”, in the second verse, the word “suxanat” (your words) is replaced by the word “ovoizing” (your voice), and in the last verse the question becomes an exclamation. Although the number of syllables and the order of rhyme are the same, the rhythms are different. The lines consist of savol-javob (the technique of question and answer), tashbih (“khushsepari and tangdahoni”), husni ta’lil (my beloved does not talk to me because she has a tiny mouth).

²⁵ Пахлавон Махмуд. Рубоийлар. / Нашрга тайёрловчи Т.Жалолов. – Т.: Гафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1979. – Б. 48.

²⁶ Пахлавон Махмуд. Рубоийлар. [Электрон манба]: <https://ziyouz.uz/jahon-sheriyati/fors-tojik-sheriyati/pahlavon-mahmud/> № 18.

Translation of Azam Obidov:

*I said to my beloved: "Hey, coquette, why
Does your voice from mouth slowly fly?"
"Because my mouth's tiny –every word
Being sliced goes out" was her reply .*

The closeness of E. Ochilov's translation to the original Persian text ensured the closeness of A. Obidov's text to the original. Changes to the text in Uzbek are fully preserved in English; The Persian image of the "young charming" is becoming "sanamki misoli guncha" in Uzbek and "coquette" in English. The translation preserves both the art of question and answer and the analysis through the dialogue in the text. The rhyming order is restored, but there is a change in the number of syllables. The main reason for this is the difference in the size of words in Uzbek and English. In general, it can be said that poetic harmony is preserved in this translation.

In ensuring the poetic harmony in the translation of the rubai, it is expedient to work on the basis of the following principles:

- Understanding the stylistic devices and meaning assigned to them in the translated text;
- Explaining or paraphrasing of the stylistic devices that do not exist in English;
- Omitting compounds and words from the translation that do not serve to change the original meaning of the verse in order to prevent the verse from becoming longer or heavier than the original.

CONCLUSION

1. It can be observed that the translator has several issues in ensuring the formal-semantic and poetic similarity between the original text and translation, in creating the unity of form and meaning that ensures artistic integrity in translation. The existence of synonyms, antonyms, and homonyms pose a dilemma of "form or meaning" to the translator. In many cases, it is necessary to abandon the form in order to preserve the meaning, or the meaning in order to preserve the form. The difference in the phonetic levels of Uzbek and English usually severely limits the ability to create alliteration in the translated text. Because Uzbek belongs to the family of agglutinative languages, the personal pronouns of the verb cannot come in isolation. In the process of poetic translation from classical Uzbek literature into English or other Western languages, it is almost impossible to convey the meaning of the Arabic letters in the form of letters in other languages. This is because the phenomenon of interlingual asymmetry makes it impossible to translate such forms into English.

2. A translator who encounters lexical barriers in the translation process, such as units, words, or phrases that are unique to the original language, must be able to interpret them. Through these comments, the reader will be able to understand the

essence of archaic concepts, realities, historical names and events that abound in Uzbek classical literature.

3. The main factors that weaken the quality of translation are:

- insufficient knowledge of the linguistic and extralinguistic information reflected in the poem;
- lack of knowledge of the poetic traditions of the period in which the poet lived;
- ignoring the meaning of the text in the process of translation;
- ignoring the lexical meaning of the images;
- lack of language skills in translating idioms;
- being not fully aware of the meters of poetry in both languages;
- lack of knowledge of poetic arts, means of artistic expression and artistic methods.
- poor knowledge of receptor literary language;
- lack of understanding of the author's artistic language and style of expression;
- lack of understanding of the level of informativeness at the heart of the original text.

4. Harmonic translation requires the creation of a dynamic text that allows reproducing in the translation all the variants of meaning that can be understood from the original text. Harmony is the synthesis and adaptation of the meanings of the original and translated texts. Harmony does not negate adequacy and equivalence. Adequacy and equivalence are the stages in achieving harmony in poetic translation. The impossibility of achieving complete adequacy in the translation of lyrical units of Oriental literature into English is determined by the differences in the linguistic levels between the languages.

5. The main principles of ensuring harmony in the translation of ghazal and rubai texts from Uzbek to English are:

- transmission of rhythm and musical tone;
- as much as possible to restore the formal features of the original;
- use alternatives appropriate to the author's artistic style and style of expression;
- be aware of the arts and know the meaning that is attached to them in the translated text;
- interpreting or applying the paraphrase principle in the translation of the arts;
- understand and recreate the level of informativeness of the original text;
- omitting compounds and words from the translation that do not serve to change the original meaning of the verse in order to prevent the verse from being longer or heavier than the original;
- collaboration with a professional in classical literature.

6. Harmonic translation involves the recreation of the verses, lines and stanzas, together with the general rhythm, formal ornaments and enjambments (e.g. rhymes and rhymes), semantic features (e.g. various meanings implied by the poet)

and poetic variety. It does not require a literal translation of the words and sentences used by the poet. Units that cannot be translated because of objective differences between the languages can be replaced by similar units in the language of translation, and in the absence of appropriate units, they can be rendered by explanation.

7. Poetic translation renders ideological, linguistic and formal reconstruction of the original text in another language. At the same time, its artistic influence and national identity must be preserved. The translation can only be considered harmonic on if it is enjoyable to the reader, like the original text.

**РАЗОВЫЙ НАУЧНЫЙ СОВЕТ НА ОСНОВЕ НАУЧНОГО СОВЕТА
DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ
ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**

БУМАТОВА АИДАХОН МЕРГАНОВНА

**ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ И ПОЭТИЧЕСКАЯ ГАРМОНИЯ В
АНГЛИЙСКИХ ПЕРЕВОДАХ ВОСТОЧНЫХ ЛИРИЧЕСКИХ ЖАНРОВ
(НА ПРИМЕРЕ ГАЗЕЛИ И РУБАИ)**

**10.00.06 – Сравнительное литературоведение, сопоставительное языкознание и
переводоведение**

**АВТОРЕФЕРАТ
доктора философии (PhD) по филологическим наукам**

Ташкент – 2020

Тема доктора философии (PhD) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № B2017.3.PhD/Fil343.

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои.

Автореферат диссертации на трёх языках (узбекском, английском, русском (резюме)) языках размещен на веб-странице Научного совета (www.navoiy-uni.uz) и Информационно-образовательном портале «ZiyoNet» (www.ziyounet.uz).

Научный руководитель:

Сирожидинов Шухрат Самариidinovich
доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Кулмаматов Дусмамат Саттарович
доктор филологических наук, профессор

Салиева Заррина Илхомовна
кандидат филологических наук, доцент

Ведущая организация:

Бухарский государственный университет

Защита диссертации состоится «19» декабря 2020 года в 11⁰⁰ часов на заседании разового Научного совета DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 по присуждению ученых степеней при Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. (Адрес: 100100, Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хажига, 103. Тел.: (0-371) 2811022; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz); e-mail: monitoring@navoiy-uni.uz).

С диссертацией можно познакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. (зарегистрирована за номером 823). (Адрес: 100100, Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хажига, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

Автореферат диссертации разослан «9» декабря 2020 года.
(Протокол реестра рассылки «1» от «9» декабря 2020 года).

Х.А. Дадабоев
Председатель разового Научного совета
на основе совета по присуждению ученых степеней, доктор филол. наук, профессор

К.У. Пардаев
Ученый секретарь разового Научного совета на основе совета по присуждению ученых степеней, доктор филол. наук.

С.Э. Нормаматов
Председатель разового Научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, доктор филол. наук.

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Целью исследования является изучение процесса достижения гармонии в английских переводах жанров газель и рубаи.

Объектом исследования являются поэтические переводы выполненные В. Лейдена-У. Эрскина, Аннет Беверидж, Уиллера Текстона, Стэнли Лейн-Пулла, Фернана Гренарда и Херольда Лэмба из лирики в тексте перевода «Бабурнамы», образцы перевода рубаии газелей Алишера Наваи переведённые Леонидом Кметюком, Касымжоном Мамуровым, Динарой Султановой, Дениса Дэли, а также перевод рубаи Пахлавана Махмуда сделанные Азамом Обидовым.

Научная новизна исследования:

были выявлены существующие проблемы, возникающие при переводе восточных лирических жанров, на английский язык посредством сравнительного анализа различных вариантов прямого и опосредственного перевода текстов газелей и рубаи;

выявлены факторы, негативно влияющие на качество перевода;

доработаны существующие критерии определения качества перевода лирических текстов;

обобщён опыт достижения формально-семантической и поэтической гармонии, даны теоретические и практические рекомендации, направленные на обеспечение развития отрасли;

был введён и научно обоснован термин «гармоничный перевод» для определения и оценки формально-смысловых и поэтических качеств текстов перевода восточной лирики;

разработаны основные принципы, которые целесообразно применять при переводе лирической поэзии Востока, в частности, примеров тюркских жанров – газелей и рубаи, на английский язык;

доказаны особенности, порождающие формально-семантическую и поэтическую гармонию на основе сравнительного анализа, различных вариантов перевода текстов газелей и рубаи.

Внедрение результатов исследования.

Данные результатов исследования были использованы:

в подготовке рубрики «Навоий сабоқлари» журнала «Жаҳон адабиёти» переведенные на английский язык на принципах гармоничного перевода газели Алишера Наваи «Унутмоғилки то ҳажр этти бедод, «Қон ёшум сориг юз узра ошкор этти фирок», «Ёр чун истарки, бўлғаймен мудом андин йироқ» и «Келгуси ул сарви сийминбар гули серобдек» обогатили страницы журнала (Справка № 56 журнала «Жаҳон адабиёти» от 6 июня 2020 г.); В результате страницы журнала были обеспечены поэтическим переводом, основанным на принципах гармоничного перевода поэзии;

критерии гармоничного перевода на английский язык в Арузе использованы Союзом писателей Узбекистана. Так поэма Э. Вахидова «Инсон» переведена на английский язык используя критерии гармоничного перевода газелей и рубаи (Справка от Союза писателей Узбекистана №01-03-

01/625). В результате был внесен практический вклад в продвижение узбекской литературы за рубежом;

заклучения по способам сохранения поэтических выражений в переводе, научные и теоретические выводы о принципах перевода рифмы были использованы при подготовке лекций, организованных для исследователей узбекской литературы в Институте литературы имени Низами Гянджеви Азербайджанской Академии наук в Баку (Справка Института литературы им. Низами Гянджеви Академии наук Азербайджана №55, от 15 августа 2020 г.). В результате студенты приобрели необходимые знания, практику и навыки о роли газелей и рубаи узбекских поэтов в мировой литературе;

важные научные и теоретические выводы из опубликованных статей по содержанию исследования были использованы при переводах материалов для англоязычной версии мобильного приложения, в рамках практического проекта «Места паломничества и святыни Узбекистана» изданного в рамках гранта «Узбекско-Французского Альянса» № 56-01 / 10, предоставленного (Справка Общества узбекско-французского Альянса №55 от 29 сентября 2020 г.). В результате удалось обеспечить гармонию формального и поэтического смыслов в текстах, включенных в перевод приложения;

научно-теоретические выводы по гармоничному переводу текстов газелей и рубаи на английский язык были использованы в практическом проекте «Роль и значение педагогических взглядов Алишера Навои в формировании духовности молодежи» № ИТД-1-098, (2011-2013 гг.) (справка выданная Министерством высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан № 89-03-3306, от 14 сентября 2020 г.). В результате духовно-нравственные взгляды в стихотворениях Алишера Навои стали основой для обогащения гармоничного перевода;

заклучения по способам сохранения поэтических приёмов при переводе на английский язык газелей и рубаи Алишера Навои были использованы при подготовке программ «Навойни англаш» и «Шоҳ ва шоир», на теле- и радиоканале ГУП «Узбекистан» Национальной телерадиокомпании Узбекистана (Национальной телерадиокомпании Узбекистана № 02-14-679, от 23 июня 2020 г.). В результате содержание материалов было обогащено теоритической и практической информацией.

Структура и объем диссертации.

Исследование состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы общим объемом 156 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I part; I часть)

1. Буматова А.М. Ғазал таржимасида шаклий ва маъновий уйғунлик масаласи // Сўз санъати.—Тошкент, 2019. —№4. — Б. 129-141. (10.00.00. № 31).
2. Буматова А.М. Шеърӣ таржимада маъно талқини //Ўзбекистонда хорижий тиллар (электрон илмий-методик журнал). —Тошкент, 2019. — №6 (29). —Б. 132-152. (10.00.00. № 17).
3. A.Bumatova. Poetry translation: what to keep? // Илм сарчашмалари. Ал-Хоразмий номли Урганч давлат университетининг илмий-методик журна́ли. Урганч, 2016.— №6, —Б. 92-95. (10.00.00. № 3).
4. Буматова А.М. Шеърӣ таржимада лингвопозтик бирликлар // Илмий тадқиқотлар ахборотномаси. — Самарқанд, 2016. —№ 4/98. —Б. 133-141. (10.00.00. № 6).
5. A.Bumatova. Poetic harmony in classical genres’ translation //ISJTheoretical and applied sciences. — Philadelphia, USA, 2020.—№ 08 (88). —P. 178-185. Impact Factor: 6,6.
6. A.Bumatova.Harmonic translation of rubaiyat of Pahlavan Mahmood // Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). — India, 2020. Vol. 10, Issue — 9.Impact Factor: 6,8
7. A.Bumatova. Poetic harmony in the translation of rubaiyat of Babur // Academicia: an international multidisciplinary research journal. — India, 2020. Vol. 10, Issue — 9. —P. 264-272.Impact Factor: 7,1.
8. A.Bumatova. The peculiarities in translating ghazal stanzas into the English language /Алишер Навоӣ ва ХХІ аср:Республика илмий-назарий анжумани. — Тошкент, 2019. —Б. 405-409.
9. A.Bumatova. Brief overview of classical poetic systems of aruz and its characteristics in poetry translation / LXVI International Correspondence Scientific and Practical Conference “European Research: Innovation in Science, Education And Technology”. — London, United Kingdom, 2020. — P. 68-71.

II бўлим (II part; II часть)

1. A.Bumatova. A new look at classical poetry / Алишер Навоӣ ва ХХІ аср: Республика илмий-назарий анжумани. — Тошкент, 2018. — Б. 305-306.
2. A.Bumatova. Keeping harmony of poetical units in the translation of a poem // Uzbekistan language and culture. — Тошкент, 2019.—Vol.2. —P. 24-47.
3. Шеърӣ матн талқини, таржимаси ва лингвопозтика // Хорижий филология. — Самарқанд, 2016.—№ 4/61.— Б. 82-87.
4. Буматова А.М. Шеърӣ таржимада руҳиятнинг сақланиши ва таржимон маҳорати // The role of Native language in teaching foreign language. Scientific practical on-line conference. —Тошкент, 2017.

5. Буматова А.М. Шеърӣ асар таржимасининг ўзига хос хусусиятлари / International Turkic academy. Papers presented to the forum of social sciences "Great Steppe". – Astana, 2017. – P. 687-690.

6. Буматова А.М. Шеърӣ таржимада таҳлил ва талқин: ғазал таржимасида шакл ва маъно мутаносиблиги. Алишер Навоӣ ва ХХІ аср. Республика илмий-назарий анжумани. – Тошкент, 2018. – Б.239-248.

7. A.Bumatova. The analysis and interpretation in a poetic transition // Замонавий фан, таълим ва тарбиянинг долзарб муаммолари. – Khorezm, 2019. – Б. 255-263.

8. A.Bumatova. The recreation of the form and meaning in a traditional Turkic ghazal (with the example of a ghazal by Alisher Navoi and its three translations into English) // LangLit, International peer-reviewed, open access journal. – India, 2018. Vol.4, Issue 4. –P. 80-88. Impact Factor: 4,2.

Автореферат «Oltin bitiklar» журнали таҳририятида
таҳрирдан ўтказилди.

